
міжнародна амністія

Україна

**Час діяти:
катування та жорстоке
поводження з затриманими
в міліції**

[Розголошення заборонено до: 27 вересня 2005 року]

Для загального доступу

МІЖНАРОДНА АМНІСТІЯ

Україна Час діяти: Катування та жорстоке поводження з затриманими в міліції

Вересень 2005

Стислий
зміст

Індекс МА: EUR50/004/2005

„Міжнародна Амністія” стурбована тим, що в Україні продовжуються випадки катування та жорстокого поводження з людьми, яких утримують під вартою в міліції. Випадки, до яких привернули увагу організації, свідчать про те, що катування можуть бути спрямовані проти підозрюваних, свідків, будь-яких осіб, причетних до слідчого процесу, а також навіть проти невинних сторонніх осіб. Працівники правоохоронних органів регулярно вибивають зізнання та свідчення із затриманих із застосуванням сили, а іноді вдаються до катувань. Серед випадків вірогідного застосування катувань та жорстокого поводження, згаданих в цій доповіді, є такі: родина з трьох осіб, яку піддали жорстокому поводженню, щоб змусити віддати перфоратор працівникам міліції; жінка, яку насильно утримували в міліції окремо від її хворої 18-місячної дитини, щоб примусити дати свідчення проти інших осіб; чоловік, якого піддали таким жорстоким тортурам, що він спробував покінчити життя самогубством під час перебування під вартою в міліції. Приклади, наведені у цій доповіді, мали місце у період з 2001 року до червня 2005 року, і свідчать про те, що, незважаючи на заяви нового уряду, який проголосив намір вирішити проблему з катуванням та жорстоким поводженням, рішення дії все ще чекають свого часу.

В Україні існує безкарність за дії катування та жорсткого поводження. Навіть якщо такі випадки й розслідуються, розслідування не відповідає міжнародним стандартам щодо вчасності, ретельності, незалежності та неупередженості. Через неадекватне розслідування до відповідальності притягується тільки незначна кількість працівників правоохоронних органів, які нерідко отримують лише мінімальні вироки, що в ніякій мірі не відповідають тяжкості вчинених ними злочинів. Значна кількість потерпілих не наважується подавати скарги, тому що вони бояться наслідків скарження, не довіряють процедурам скарження або не усвідомлюють того, що їхні права було порушено. Наполегливі та хоробрі особи, які намагаються знайти справедливість, можуть опинитися в ситуації, коли їх знов переслідують та залякують, щоб примусити відмовитися від своїх скарг. Дуже рідко потерпілі отримують компенсацію, а деякі з них очікували правосуддя упродовж декількох років і досі чекають.

Президент Ющенко чітко висловив своє бажання наблизити Україну до членства в ЄС, а новий уряд зробив обнадійливі заяви, які демонструють його намір зробити зміни в системі кримінального судочинства з метою приведення її у відповідність до вимог міжнародних правозахисних документів. Проте, незважаючи на обіцянки, все ще з'являються повідомлення про катування та жорстоке поводження під час затримання в міліції, а до „Міжнародної Амністії” та місцевих правозахисних організацій продовжували надходити такі заяви протягом шістьох місяців після приходу до влади нового уряду. Якщо Україна має намір розпочати переговори з ЄС у 2007 році щодо вступу України до цієї організації, як заявив Президент Ющенко, то ці слова необхідно

підтвердити рішучими діями, щоб наблизити Україну до правозахисних стандартів Ради Європи. Наприкінці цієї доповіді „Міжнародна Амністія” пропонує 20 рекомендацій Українському урядові, в яких визначаються проблеми, що потребують вирішення в першу чергу.

Ця доповідь є стислим викладенням документа, що складається із 37 сторінок (18000 слів англійською мовою) – „Україна – Час діяти: Каткування та жорстоке поводження з затриманими в міліції” (Індекс МА: EUR50/004/2005), якого підготувала „Міжнародна Амністія” у вересні 2005 року. Будь-яка особа, що бажає отримати докладнішу інформацію або вжити заходів стосовно цих питань, має ознайомитися з документом повністю. Велика різноманітність наших матеріалів з цього та інших питань розміщена на вебсайті: <http://www.amnesty.org>; прес-релізи „Міжнародної Амністії” можна отримувати електронною поштою:

http://www.amnesty.org/email/email_updates.html

INTERNATIONAL SECRETARIAT, 1 EASTON STREET, LONDON WC1X 0DW, UNITED KINGDOM

ЗМІСТ

1. Вступ	1
2. Що таке катування та жорстоке поводження?	2
3. Заборона катувань та жорстокого поводження в міжнародному праві.....	3
4. Стан справ із катуваннями та жорстоким поводженням в Україні	4
5. Конкретні приклади	6
5.1 Михайло Коваль та його родина	6
5.2 Владимиров, Дорошенко, Воробйова та інші.....	7
5.3 Ігор Тимчук	7
5.4 Максим Калінін.....	8
5.5 Олексій Захаркін	9
5.6 Едіт Шмеліна	10
6. Міліція	11
7. Утримання під вартою в міліції	12
7.1 Заходи, альтернативні взяттю під варту	13
7.2 Умови утримання у попередньому ув'язненні (ІТТ).....	13
7.3 Захист затриманих	15
7.3.1 Протоколи затримання	15
7.3.2 Повідомлення затриманим їх прав та підстав для арешту	16
7.3.3 Право сповіщати про затримання родичів, друзів або інших осіб	17
7.3.4 Доступ до адвоката	17
7.3.5 Роль суддів	19
7.3.6 Допит.....	20
7.3.7 Доступ до медичної допомоги.....	22
8. Безкарність.....	23
8.1 Заборона у законодавчому порядку	23
8.2 Перешкоди при поданні скарг.....	24
8.3 Незалежне розслідування	26
8.4 Документування катувань та жорстокого поводження.....	27
9. Висновки та рекомендації.....	29
Додаток.....	32

Україна

Час діяти:

Катування та жорстоке поводження із затриманими в міліції

1. Вступ

В промові до Ради Європи незабаром після своєї інавгурації в січні 2005 року Президент Віктор Ющенко пообіцяв: „Я докладу зусиль для забезпечення незворотності демократичних перетворень у моїй державі, панування фундаментальних принципів Ради Європи, захисту прав людини, плюралістичної демократії та верховенства права.”¹ Він проголосив, що Україна розраховує укласти угоду про асоціацію, що звичайно є першим кроком на шляху до повного членства в Європейському Союзі (ЄС), до 2007 року.² Новий уряд ясно продемонстрував бажання вирішити проблему катування та жорстокого поводження із затриманими в міліції. На зустрічі з українським міністром внутрішніх справ, що відбулася в липні 2005 року, Президент Ющенко сказав: „Я прошу вас зробити так, щоб через шість місяців ніхто не міг вжити слово „тортури””. Він далі сказав, що начальнику будь-якого управління Міністерства внутрішніх справ, де такий випадок може мати місце, буде рекомендовано подати у відставку. Він доручив Міністерству внутрішніх справ протягом шести місяців поліпшити санітарні умови в ізоляторах тимчасового утримання, що знаходяться у його підпорядкуванні. Він заявив: „Я хотів би, щоб ви зрозуміли, там перебувають громадяни України. Не люди, які прибули з Місяця, не тварини”³.

21 лютого 2005 року ЄС та Україна підписали спільний „план дій”, який закладає основи політичних та економічних реформ в країні протягом наступних трьох років та передбачає низку заходів, які вимагають відповідних змін в системі кримінального судочинства. Якщо уряд України прагне досягти своєї мети щодо укладання угоди про асоціацію з ЄС до 2007 року, він має внести далекосяжні зміни до системи кримінального судочинства. Проте „Міжнародна Амністія” стурбована тим, що, незважаючи на обіцянки, все ще надходять повідомлення про катування та жорстоке поводження під час утримання під вартою в міліції; до „Міжнародної Амністії” та місцевих правозахисних організацій продовжували надходити такі повідомлення і після приходу нового уряду до влади. Для того щоб фундаментальні принципи Ради Європи панували в Україні, потрібні конкретні дії, які б відповідали словам Президента Ющенка. Потрібно, щоб працівники міліції мали необхідне обладнання та підготовку, щоб вони були не тільки „безжалісними переслідувачами підозрюваних”, які нерідко вибивають зізнання з людей, а „людьми, які розслідують справи нейтральними методами та мають на меті встановлення істини”⁴.

Ця доповідь зосереджується на повідомленнях про жорстоке поводження та катування на стадії арешту та досудового утримання. Підозрюваних спочатку тримають в камерах у місцевих відділах міліції, а потім переводять до ізоляторів тимчасового утримання (ІТТ), що знаходяться у підпорядкуванні Міністерства внутрішніх справ. Через 72 години усі затримані мають бути переведені до слідчого ізолятору (СІЗО), що перебуває у віданні Департаменту з питань виконання покарань. Хоча в системі попереднього затримання випадки тортур та жорстокого поводження трапляються на усіх стадіях затримання, більша частина джерел стверджує, що особливо гостро ця проблема стоїть у відділах міліції та ІТТ. Ця доповідь висвітлює деякі слабкі місця системи кримінального судочинства, які уможливають катування та жорстоке поводження, і дає рекомендації щодо деяких заходів, які спираються на *Програму з 12 пунктів „Міжнародної*

¹ *Новини Радіо Вільна Європа – Радіо Свобода (RFE/RL)*, 25 січня 2005, “Ющенко: Демократичні зміни в Україні – незворотні”.

² *Financial Times*, 25 січня 2005 року, “Український лідер ставить цілі для ЄС на 2007 рік”.

³ *Інтернет-видання Pro UA*, 18 липня, 2005, “Ющенко нагадав МВД, що в ізоляторах сидять українці, а не тварини”.

⁴ Дейвід Каванаг, головний спеціаліст з питань управління розвитком, Garda Síochána, Ірландія, у виступі на конференції Ради Європи з питань політики, контролю та прав людини, яка відбулася у Страсбурзі 14-15 квітня 2005 року.

Амністії” із запобігання катуванням та іншим жорстоким, нелюдським та таким, що принижують гідність, видам поводження або покарання з боку представників державної влади, з метою приведення законів та практичної діяльності у відповідність до міжнародного законодавства в галузі прав людини, згідно із зобов’язаннями України.

„Міжнародна Амністія” виступає проти катувань та жорстокого поводження з 1972 року. Організація розробила програму, що складається з 12 пунктів (дивись Додаток), в якій викладено основні практичні заходи, яких мають вжити уряди, щоб повністю викоринити катування та жорстоке поводження.

Інформацію, наведену в цій доповіді, було здобуто під час візитів до України, в процесі листування з місцевими правозахисними групами, адвокатами та потерпілими, а також із засобів масової інформації. Делегати „Міжнародної Амністії” відвідали Україну в червні 2004 року, а також в лютому і квітні 2005 року. Організація також піднімала питання щодо катування та жорстокого поводження, а також щодо деяких окремих випадків, наведених в цій доповіді, в листах до Президента Ющенка та Міністра юстиції.

2. Що таке катування та жорстоке поводження?

Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (Конвенція проти катувань), в якій Україна є країною-учасницею, стосується безпосередньо катування та іншого жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує гідність, поводження з боку посадових осіб. Стаття 1 містить таке визначення катування:

”Для цілей цієї Конвенції термін «катування» означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне завдається сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи зізнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона запідозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого характеру, коли такий біль або страждання спричиняються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають в офіційній якості, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи з їх мовчазної згоди...”

Жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження – це термін, що використовується для описання цілого діапазону дій, включаючи фізичне чи психологічне знущання, утримання в темній камері, відмову надати затриманим можливість задовольнити основні потреби та інші форми знущання. Катування є навмисним та найбільш жорстоким видом поводження цього діапазону, і не завжди є можливість чітко визначити, який тип знущань є катуванням, а який відноситься до інших форм жорстокого поводження. Деякі випадки, згадані в цій доповіді, є такими жорстокими, що однозначно кваліфікуються як катування. Наприклад, коли Олексій Захаркін (Розділ 5.5), за повідомленнями, був підвішений на металевому пруті і побитий, а потім примушений одягти протигаз, наповнений якоюсь рідиною, від якої він задихався. Це спричинило йому такі страждання, що він, наляканий тим, що ці тортури можуть ще повторитися, спробував покінчити життя самогубством. Немає ніяких сумнівів, що його муки підпадають під визначення катування в Конвенції проти катувань. Проте, незважаючи на те, чи кваліфікується той чи інший окремий випадок, наведений в цій доповіді, як катування або інший вид жорстокого поводження, усі вони є порушеннями Україною своїх зобов’язань за міжнародними правозахисними законами.

3. Заборона катувань та жорстокого поводження в міжнародному праві

Усі форми катувань та інших видів жорстокого поводження є однозначно забороненими згідно з міжнародними правозахисними законами. Така заборона передбачена численними угодами та іншими інструментами, а також є частиною міжнародного звичайного права, яке застосовується до усіх держав, незалежно від того, чи є вони учасницями конкретних угод, які передбачають таку заборону. Катування та жорстоке поводження забороняються у будь-який час та за будь-яких обставин. Не дозволяються ніякі винятки, а держави не можуть відмовитися від своїх зобов'язань навіть у надзвичайних ситуаціях або з будь-яких інших причин.

Стаття 5 **Загальної декларації прав людини**, яка була ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН в 1948 році, символізує однострійну згоду між країнами стосовно того, що нікого не можна піддавати катуванням або жорстокому поводженню. З 1948 року було ухвалено цілу низку міжнародних та регіональних інструментів з питань прав людини, включаючи заборону катування. Серед цих інструментів – юридично обов'язкові угоди та конвенції, а також декларації та інші документи, які хоча і не є юридично обов'язковими мають величезну вагу, завдяки тому, що їх було прийнято Генеральною Асамблеєю та іншими органами ООН, і демонструють згоду між державами щодо дотримання стандартів, викладених в них. Стаття 7 **Міжнародного пакту про громадянські та політичні права** (МПГПП), якого було прийнято у 1966 році, забороняє застосування катувань та жорстокого поводження. МПГПП заснував орган незалежних експертів – Комітет з прав людини – який має здійснювати контроль за додержанням державами цих положень. Стаття 3 **Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод** (ЄКПЛ), яку було прийнято в 1950 році, забороняє застосування катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження. ЄКПЛ дозволяє окремим особам подавати офіційні скарги до Європейського суду з прав людини, якщо було порушено їхні права за цією конвенцією. Суд приймає рішення, які є обов'язковими до виконання, і може давати розпорядження державам щодо надання потерпілим компенсації.

Окрім загальних правозахисних актів, в яких проголошується заборона катувань, існує також низка документів та механізмів, що стосуються саме катування та жорстокого поводження. Деякі з них було ухвалено та удосконалено під тиском громадськості через такі організації, як „Міжнародна Амністія”. В 1972 році Генеральна Асамблея ООН прийняла **Декларацію про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання**. В 1984 році Генеральна Асамблея ООН ухвалила **Конвенцію проти катувань та інших жорстоких або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання** (Конвенція проти катувань), у якій викладено заходи, яких мають вжити держави, щоб запобігти застосуванню катувань та жорстокого поводження з боку державних посадових осіб, і яка є юридично обов'язковою для тих держав, що ратифікували цю конвенцію. Конвенція засновує Комітет проти катувань (КПК) - орган незалежних експертів, який має спостерігати за додержанням цих положень державами-учасницями конвенції. В 1985 році Комісія ООН з прав людини призначила **Спеціального доповідача з питань застосування катувань** – експерта, який, згідно із своїм мандатом, має право встановлювати контакт із урядом будь-якої країни, незалежно від того, чи є вона учасницею окремих угод, і навіть втручатися у справи у невідкладних випадках.

Як на Європейському, так і на міжнародному рівнях, є угоди, які заснують моніторингові органи, що мають відвідувати місця позбавлення волі. **Європейська конвенція про запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню**, яку було ухвалено в 1987 році, засновує комітет, до якого залучаються експерти з країн-учасниць цієї конвенції – **Європейський комітет з питань запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню та покаранню** (КЗК), який має повноваження відвідувати місця ув'язнення з метою посилення захисту затриманих від катувань та жорстокого поводження. КЗК опублікував збірку стандартів, яка охоплює головні питання, що вони їх вивчають під час візитів до місць позбавлення волі у державах-учасницях; серед них є окремий розділ щодо *Міжнародна Амністія – Вересень 2005 року*

утримання під вартою в міліції.⁵ Конкретніше, КЗК зробив чотири візити до України, під час яких, окрім інших питань, вивчав питання катування та жорстокого поводження під час утримання в міліції.⁶ Доповіді про ці візити вміщують докладні рекомендації, на які посилається ця доповідь. В 2002 році Генеральна Асамблея ООН прийняла **Факультативний протокол до Конвенції ООН проти катувань** (Факультативний протокол до Конвенції проти катувань). Факультативний протокол до Конвенції проти катувань ще не набув чинності, але, подібно до Європейської Конвенції про запобігання катуванням (дивись вище), встановлює механізми для відвідування місць утримання під вартою в державах-учасниках Конвенції; він також вимагає, щоб держави-учасниці заснували свої власні національні органи для відвідування місць позбавлення волі з метою запобігання катуванням та жорстокому поводженню.

На додаток до документів, що стосуються безпосередньо катування та жорстокого поводження, є також два ключових міжнародних документа, що визначають стандарти утримання під вартою взагалі; в них наводяться важливі запобіжні заходи проти застосування катувань та жорстокого поводження: прийнятий ООН **Звід принципів захисту усіх осіб, підданих затриманню або позбавленню волі у будь-якій формі** (Звід принципів ООН) та прийняті ООН **Мінімальні стандартні правила ООН поводження з ув'язненими** (Мінімальні стандартні правила ООН).

Україна є країною-учасницею усіх вищезгаданих угод, за винятком Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань, отже, має зобов'язання додержуватися їх положень. Президент Ющенко висловив надію, що Україна розпочне переговори з Європейським Союзом про входження до ЄС в 2007 році, і здатність України додержуватися цих міжнародних правозахисників актів буде одним з ключових критеріїв, за якими буде прийматися рішення щодо вступу України.

4. Стан справ із катуваннями та жорстоким поводженням в Україні

В Україні бракує офіційної інформації, яка б давала чітке уявлення про масштаби застосування катувань та жорстокого поводження під час утримання під вартою в міліції. Частково це пояснюється тим фактом, що стаття Кримінального кодексу про катування, яка була прийнята в 2001 році, не відповідала визначенню катування в Конвенції проти катувань і не відносила працівників правоохоронних органів, включаючи міліцію, до можливих порушників. Неадекватне законодавство ускладнювалося культурою безкарності; це означало, що працівників міліції обвинувачували за іншими статтями, таким як Стаття 365 – „Перевищення влади посадовими особами”, і тому було неможливо отримати статистичні дані щодо кількості міліціонерів, засуджених за застосування катувань та жорстокого поводження. Проте, незважаючи на відсутність цифр відносно засудження, є багато свідчень того, що практика застосування катувань та жорстокого поводження все ще є широко розповсюдженою.

У своїй останній доповіді про порушення прав людини в Україні від 6 липня 2005 року, Уповноважений Верховної Ради з прав людини Ніна Карпачова заявила, що катування та жорстоке поводження в міліції є широко розповсюдженим. В 2003 році до її відомства надійшло 1518 скарг про катування та жорстоке поводження в міліції, тоді як, згідно з її доповіддю, до Міністерства внутрішніх справ надійшло 32296 скарг про жорстоке поводження в міліції упродовж 2002 та 2003 років.

Харківська правозахисна група виконує великий проект моніторингу застосування катувань та жорстокого поводження в Україні з липня 2003 року до червня 2006 року, і протягом 2004 року ця група та її регіональні партнери отримали приблизно 200 скарг стосовно катувань та жорстокого

⁵ З усіма доповідями КЗК можна ознайомитися на вебсайті КЗК: <http://www.cpt.coe.int/en/states/ukr.htm>

⁶ Стандарти КЗК англійською мовою можна знайти на вебсайті КЗК: <http://www.cpt.coe.int/en/documents/eng-standards-scr.pdf>, а українською та російською мовами на вебсайті: <http://www.cpt.coe.int/en/other-languages.htm>
Міжнародна Амністія – Вересень 2005 року Індекс МА: EUR 50/004/2005

поводження.⁷ Вони також письмово зверталися до Міністерства внутрішніх справ та його обласних управлінь із проханням надати інформацію про скарги стосовно працівників правоохоронних органів, що вдавалися до катувань та жорстокого поводження протягом 2001 і першої половини 2003 року, і отримали інформацію, що в Луганській області було отримано в середньому 1800 скарг на рік, а в Донецьку – 1300.

Згідно з дослідженням Харківського Інституту соціальних досліджень⁸, в рамках якого проводилося опитування осіб, що побували під вартою в міліції, 62,4 % опитуваних зазнали жорстокого поводження при затриманні: 44,6 % викручували руки, ноги або шиї; 32,8 % били руками та ногами, а 3,8 % стверджували, що зазнали катувань та жорстокого поводження з використанням спеціального обладнання. Дослідження показало, що з метою вчинення тиску на підозрюваних під час допиту в міліції найчастіше застосовуються такі методи: побиття кулаками та ногами, побиття гумовими кийками та іншими речами, побиття та приниження гідності із залученням інших затриманих⁹, використання наручників протягом тривалого періоду часу, катування із застосуванням протигаза, електричного току та підвішування на металевому пруті. Серед випадків, до яких привернули увагу „Міжнародної Амністії”, є заяви про те, що затриманих підвішували на металевому пруті (метод під назвою „лом”), примушували одягати протигаз таким чином, що вони майже задихалися (звичайна форма тортур в усіх країнах колишнього СРСР, відома під назвою „слоник”), били кулаками, ногами, або іншими речами, наприклад такими важкими книгами, як Кримінальний кодекс, або пляшками з водою, які не залишають відміток на тілі. В інших випадках застосовувався психологічний тиск, наприклад, погроза насильства, засудження за інші злочини, або, як у випадку Тетяни Дорошенко (Розділ 5.2), окреме утримання матері від хворої дитини. Форум на вебсайті Міністерства внутрішніх справ дає вражаючу картину ставлення міліції до людей та ставлення громадськості до міліції. В обговоренні під назвою „Як вибивалися визнання...” один міліціонер пише:

„Що стосується „слоника” та „лому”, то це все вигадки, можливо, дехто колись і намагався застосувати їх, але вони здебільшого застосовуються для залякування затриманих, щоб зробити їх більш балакучими. Ви побили злочинця... ви підсадили до нього свою людину, і та тільки докладно опише йому „слоника” або „лома”, й в нього нерви не витримають”.¹⁰

Самі погрози та залякування як такі можуть кваліфікуватися як катування або жорстоке поводження. Поняття душевного страждання входить до визначення катування в Статті 1 Конвенції проти катувань; це визначення також припускає, що метою застосування катувань може бути залякування. Спеціальний доповідач ООН з питань застосування катувань відзначив, що „сам страх фізичного катування може вважатися психологічною мукою”.¹¹

В грудні 2004 року була оприлюднена доповідь КЗК про візит в Україну в 2002 році. В цій доповіді повторюються висновки попередніх доповідей стосовно того, що „люди, позбавлені волі міліцією, мають значний ризик зазнати фізичного жорстокого поводження під час затримання або протягом утримання під вартою”. КЗК також повідомив, що „в багатьох випадках поводження, за повідомленнями, було таким жорстоким, що може вважатися катуванням”.¹²

⁷ *Права людини в Україні – 2004 рік, Доповідь Організації захисту прав людини*. Українська Гельсінська спілка з прав людини, Харків: Folio, 2005 рік

⁸ Харківський Інститут соціальних досліджень, *Остаточна доповідь про результати соціологічного дослідження, яке проводилося в рамках „Кампанії проти катувань та жорстокого поводження в Україні” за фінансової підтримки Європейської Комісії*, Харків, 2004 рік

⁹ затриманих часто тримають разом із іншими затриманими, яким дають інструкції залякати перших або розповідати жахи про можливі катування

¹⁰ вебсайт Міністерства внутрішніх справ: www.centrmia.gov.ua, Форму МВС 27/01/04

¹¹ Доповідь про візит до Азербайджану, E/CN.4/2001/66/Add.1, параграф 115

¹² Доповідь до уряду України стосовно візиту Європейського Комітету з питань запобігання катуванням та нелюдському або такому що принижує гідність поводженню та покаранню в Україні, що відбувся 24 листопада - 6 грудня 2002 р. (Доповідь КЗК), стор. 17, параграф 18

5. Конкретні приклади

5.1 Михайло Коваль та його родина

Михайло Коваль, його син Дмитро Брик та дружина Анна Коваль стверджують, що зазнали жорстокого поводження та катувань з боку працівників міліції в Чернігові в серпні 2001 року, які намагалися змусити їх „добровільно” віддати перфоратор та газовий пістолет. Михайло Коваль сказав досліднику з „Міжнародної Амністії”, що його син Дмитро Брик купив перфоратор разом із своїм колегою, який працював з ним на будівництві в Москві. Коли колега вирішив забрати перфоратор собі, він та ще один будівник, який працював в Москві, звернулися, за повідомленнями, за допомогою до місцевої міліції. Ось, що Михайло Коваль розповів „Міжнародній Амністії” про те, як з ними поводитися. Він сказав, що о 10 годині ранку 14 серпня два чоловіки прийшли до нього на квартиру і почали вимагати, щоб він віддав їм перфоратор, який належить його синові, Дмитру Брику.

Михайло Коваль не впізнав цих людей, але пізніше виявилось, що вони були колегами Дмитра Брика з Москви. Ці двоє вломилися до квартири, але коли Михайло Коваль пригрозив їм газовим пістолетом¹³, вони пішли звідти. Ці двоє пішли до Чернігівського місцевого відділу міліції і заявили, що Михайло Коваль погрожував їм газовим пістолетом. Пізніше в той же день о 6 годині вечора двоє незнайомців прийшли до квартири і, не назвавши себе, почали вимагати, щоб Михайло Коваль віддав їм газовий пістолет, яким він раніше загрожував незнайомцям. Коли Михайло Коваль спробував не пустити цих людей до квартири, вони штовхнули його на підлогу, і сусіди побачили, як один з них надавив коліном на його шию і, погрожуючи пістолетом, бив по голові. Коли прийшов Дмитро Брик і спробував захистити свого батька, його побили. Анну Коваль також побили. Сусіди, які були свідками цієї атаки, викликали міліцію, і, коли прибула міліцейська машина, стало ясно, що двоє незнайомців також були міліціонерами у цивільному одязі. Михайла Коваль та Дмитра Брика, на якого одягли наручники, відвезли до міського відділу міліції. Коли вони прибули до відділу міліції, їх посадили в різні кімнати. Михайло Коваль сказав, що їх обох били та знущалися над ними, щоб змусити їх підписати заяву про те, що вони добровільно віддали міліції газовий пістолет та перфоратор. Міліціонери били Михайла Коваль пістолетом та пластиковою пляшкою з водою по голові та грудях. Міліціонери били Дмитра Брика долонями по вухах так, що лопнула барабанна перетинка. Вони також тикали пальцями йому в очі та вуха. Обом чоловікам погрожували звалтуванням та арештом за сфабрикованими обвинуваченнями у зберіганні наркотиків. Біля 10 години вечора міліціонери відвезли Михайла Коваль назад додому, а Дмитро Брик повернувся пізніше на таксі. Міліціонери запросили сусідів бути пойннятими та наказали Михайлу Коваль віддати газовий пістолет. Він віддав, але коли міліціонери почали вимагати, щоб він віддав перфоратор, він відмовився, стверджуючи, що перфоратор належить його синові. На цій стадії міліціонери пригрозили, що заберуть інші цінності з квартири, якщо він не віддасть перфоратор. Коли Дмитро Брик повернувся додому, він віддав перфоратор, і міліціонери пішли звідти. Після цього інциденту обидва чоловіки отримали медичну допомогу у лікарні, а в медичних сертифікатах від 17 серпня 2001 року відзначається, що Михайло Коваль мав струс мозку та зламане ребро, а також численні синці та садни, а у Дмитра Брика лопнула барабанна перетинка, а також були синці та струс мозку.

Михайло Коваль та його син Дмитро Брик 31 серпня 2001 року подали прокурору міста Чернігів заяви про жорстоке поводження та катування, завдані їм та Анні Коваль працівниками міліції Чернігівського міського відділу 14 серпня 2001 року. Незважаючи на численні скарги до органів влади, листи до президента, народних депутатів та преси, які вони продовжували подавати протягом п'яти років, причетних міліціонерів все ще не було притягнуто до судової відповідальності (див. Розділ 8.2)

¹³ Це вогнепальна зброя, яка діє під тиском газу, а не пороху, і є менш небезпечною, ніж звичайна вогнепальна зброя, і тому її продаж не регулюється так суворо, як продаж звичайної вогнепальної зброї. В Україні багато людей володіють такими пістолетами.

5.2 Владимирів, Дорошенко, Воробйова та інші

Згідно зі скаргою, поданою адвокатом потерпілих до Європейського Суду з прав людини, в січні та лютому 2004 року Геннадій Владимирів, Валерій Владимирів, Юрій Барсюк, Тетяна та Олег (віком 18 місяців) Дорошенки, а також Тетяна Воробйова із села Мазанка Сімферопольської області в Криму, зазнали жорстокого поводження та катувань з боку працівників міліції районного відділу Міністерства внутрішніх справ в Сімферополі під час розслідування нападу на особу, який мав місце в Сімферополі в 2003 році. Тетяна Дорошенко та Тетяна Воробйова були свідками цього нападу, але не змогли впізнати нападників. Розслідування було закрито в 2003 році, але в січні 2004 року його знов відкрили, і Юрій Басюк, Геннадій Владимирів та його брат Валерій Владимирів проходили по справі як підозрювані.

Геннадія Владимирова було затримано о 12 годині дня 9 січня 2004 року працівниками міліції, які прийшли до нього на роботу, а його брата Валерія Владимирова було викликано до райвідділу Міністерства внутрішніх справ на 10 годину ранку того ж дня. Обоє тримали в райвідділі Міністерства внутрішніх справ в Сімферополі до 6 години вечора 12 січня. Протягом всього цього часу, як повідомляють, обоє били, залякували та змушували підписати явки з повинною. Геннадій Владимирів пізніше потрапив до лікарні із пошкодженнями спини та нирок. Після консультації з адвокатом, обидва чоловіки написали заяви до міліції, у яких відмовилися від явок з повинною, та подали скарги прокурору. Валерія Владимирова знов затримали 21 лютого 2004 року і тримали під вартою з 6 години ранку до 11 години ночі, і, за його словами, його знову били, щоб змусити зізнатися у вчиненні нападу.

О 9 годині ранку 14 січня Юрій Басюк був затриманий працівниками міліції із Сімферополя у селі Маслово Белгородської області Російської Федерації. Його привезли до Разуменського районного відділу міліції Белгородської області і тримали до 4 години вечора, після чого перевезли через кордон України. Потім вночі, його повезли у багажнику міліцейської машини з Харкова до Сімферополя. До 28 січня його тримали у районному відділі Міністерства внутрішніх справ в Сімферополі, протягом чого, за його словами, його били, залякували та примушували зізнатися у вчиненні нападу. Його відпустили об 11 годині вечора 28 січня без висунення обвинувачення.

О 6.30 годині ранку 21 липня Тетяна Воробйова та Тетяна Дорошенко з її 18-місячним сином Олегом були затримані працівниками міліції по місцю проживання і доставлені до Сімферопольського районного відділу Міністерства внутрішніх справ. Олег Дорошенко був хворий і мав високу температуру. Мати та дитину розлучили відразу, як вони приїхали до відділу міліції, а Тетяні Дорошенко сказали, що їй дозволять бути разом із сином, як тільки вона дасть свідчення проти Геннадія та Валерія Владимирових і Юрія Барсюка. О 9.30 годині ранку стан Олега погіршився, і до нього викликали швидку допомогу; лікарі поставили діагноз - гостре респіраторне захворювання - і дали дитині заспокійливих та болезаспокійливих засобів. Дитину залишили у відділі міліції і тримали окремо від матері, та, за словами потерпілих, не годували і не давали нічого пити аж до 6 години вечора, коли йому та його матері дозволили повернутися додому. За словами адвоката, Тетяну Воробйову утримували до 8 години вечора 21 лютого, і протягом всього цього часу били та залякували, щоб змусити її дати свідчення проти Геннадія та Валерія Владимирових і Юрія Барсюка. Її знов було затримано 25 лютого; її утримували з 6.30 години ранку до 5 години вечора, і протягом цього часу знов били та вимагали дати свідчення. Її затримання не було зареєстровано, ордеру на арешт не було, і нарешті вона, нехтуючи розпорядженням міліції, залишила відділ міліції о 5 годині вечора. О 7 годині вечора працівники міліції вломилися до неї у квартиру, зламавши двері, і знов затримали її. Її утримання так і не було зареєстроване. Її звинуватили в адміністративному порушенні – невиконанні вимог представників міліції - і тримали до 2 березня. Протягом цього часу її тримали в камері з сьома або вісьма чоловіками.

5.3 Ігор Тимчук

В квітні 2002 року сорокасемирічний бізнесмен Ігор Тимчук з Івано-Франківська, як стверджується, зазнав катувань з боку працівників міліції високого рангу, які намагалися змусити його зізнатися у вбивстві, за що він зараз відбуває довічне покарання.

Згідно з інформацією, надісланою до „Міжнародної Амністії” його сином, Ігор Тимчук був спочатку затриманий за підозрою у намаганні втрутитися у місцеві вибори шляхом давання хабара - злочин, у якому він добровільно зізнався. Він був кандидатом на місцевих виборах у Івано-Франківську, які відбувалися 29 березня 2002 року, і разом з Миколою Шкрібляком організував давання хабара виборчій комісії. Вони хотіли забезпечити, щоб Роман Зварич (зараз Міністр юстиції) не отримав перемоги на виборах. 29 березня Миколу Шкрібляка застрелили у під'їзді його дома, а 30 березня він помер у лікарні. Ігора Тимчука затримали 4 квітня та тримали протягом 10 днів, доки він не зізнався у намаганнях дати хабара представникам виборчої комісії, і його звільнили під заставу. 25 квітня його знову було затримано заступником начальника Надвірнянського відділу міліції, і цього разу він був звинувачений у вбивстві Миколи Шкрібляка. Міліціонери намагалися примусити його підписати зізнання, і у день арешту його побили. Ігор Тимчук наполягав на тому, що він не вбивав Шкрібляка, але слідчі продовжували бити його і тримали в кабінеті начальника управління кримінального розшуку до 29 квітня. Вночі його приковували наручниками до радіатора і змусили спати сидячи на стільці. Йому не дозволили зустрітися із адвокатом, незважаючи на його прохання, а затримання не було зареєстрованим. Коли він висловив протест проти затримання у такий спосіб, йому сказали, що його перебування в міліції протягом останніх чотирьох днів вважалося добровільним.

Об 11.20 вечора 29 квітня Тимчуку повідомили, що його звинувачують за Статтею 258 Кримінального кодексу за скоєння терористичного акту. Максимальний вирок за цією статтею становить довічне позбавлення волі. 2 травня Івано-Франківський суд дав згоду на його затримання протягом двох місяців. За словами його сина, Тимчука тримали в ІТТ й продовжували бити та знущатися, щоб змусити підписати явку з повинною. Насамкінець, 4 травня його вивели з камери із зав'язаними очима та в наручниках. Син Тимчука так описав його катування. Його руки в наручниках поклали на зігнуті коліна, а під коліна просунули металевий прут. Його, із зав'язаними очима, підвісили на пруті головою вниз. Потім його били гумовими кийками по підшвах ніг. Потім металевий прут просунули йому під пахвами, і у такому положенні він висів, поки міліціонери били його ціпками по руках, голові, шиї та обличчю. Ігор Тимчук витримав 10 годин такого поводження з 11 години ранку до 9 години вечора 4 травня. Він потім дізнався, що його били оперуповноважені, начальник управління кримінального розшуку та генерал з Міністерства внутрішніх справ з Києва. Потім йому сказали, що він має написати явку з повинною під диктовку, як в школі, але він не відчував своїх рук і не міг писати. Генерал з Києва почав кричати на інших, що йому потрібні руки, а не голова підозрюваного. Потім його відвели до камери і сказали, що якщо він кому-небудь скаже про те, що трапилося, то довго не житиме. Коли він зрештою зустрівся із адвокатом в той же день, Тимчук був надто заляканий, щоб згадувати про тортури, які пережив. Нарешті його перевели до СІЗО, незважаючи на небажання працівників СІЗО прийняти затриманого, який був у такому поганому стані, що не міг поворухнути руками. Його звільнили під заставу, і він провів шість місяців у лікарні, а потім 8 вересня його знову затримали. Суд розпочався 25 грудня 2003 року, а в квітні 2004 року його було засуджено на довічне ув'язнення за Статтею 258 за вбивство Миколи Шкрібляка. Зараз його тримають в Івано-Франківському СІЗО, і він отримує медичне лікування у зв'язку із стійким розладом здоров'я.

5.4 Максим Калінін

Відповідно до інформації, що надіслав до „Міжнародної Амністії” адвокат 16-річного Максима Калініна, приблизно о 10 годині вечора 6 червня він разом із групою підлітків знаходився у центрі Керчі, коли посварився із дівчиною, яка також була разом з ними, але раніше він її не зустрічав. Вона заявила, що в неї є друзі в міліції і пригрозила, що скаже їм, що він її образив. Потім

бачили, як вона розмовляла по мобільному телефону, і через п'ять хвилин приїхала міліцейська машина. Три сержанти міліції вийшли з машини і побили Максима Калініна.

Свідками побиття були 15 чоловік, і деякі з них спробували зупинити міліціонерів. Максима закували в наручники і відвезли до місцевого відділу міліції, де міліціонери продовжували його бити та погрожували звинуваченням у скоєнні серйозного злочину. Його тримали під вартою в міліції протягом 24 годин, а потім відвезли додому.

Максим Калінін потребував медичної допомоги у лікарні через пошкодження голови, і наступного ранку його батьки викликали швидку допомогу. Коли вони приїхали до лікарні, і Максим Калінін сказав лікарям, що його побили в міліції, лікарі заявили, що він не потребує госпіталізації і може повертатися додому. Тільки після того, як його батьки пригрозили, що відвезуть його в районну лікарню і будуть скаржитися на лікарів до місцевої лікарні Керчі, вони погодилися прийняти його. Через дві години йому поставили діагноз пошкодження голови та черепної кровотечі. Він залишався у лікарні до 21 червня. Батьки Максима Калініна зіткнулися з іншими перешкодами, коли спробували подати офіційну скаргу стосовно жорстокого поводження із їхнім сином (див. Розділ 8.4). Кримінальну справу проти двох працівників міліції було порушено 17 червня, і очікується, що справу буде передано до суду в жовтні.

5.5 Олексій Захаркін

Згідно із документами, поданими до Європейського Суду з прав людини адвокатом Харківської правозахисної групи, 35-річний Олексій Захаркін був затриманий міліціонерами в Івано-Франківській області 17 травня 2003 року. Протягом тижня його били та жорстоко катували у двох різних відділах міліції та змусили підписати зізнання у крадіжці. На сьомий день, коли йому погрожували продовжити катування, він спробував покінчити життя самогубством.

О 4 годині вечора 17 травня Олексій Захаркін з двома друзями проїжджав біля Івано-Франківська, коли їх зупинили два працівники міліції у цивільному одязі. Пізніше виявилось, що це були працівники карного розшуку з Вовчинецького відділу міліції в Івано-Франківську. Їх відвезли у їхній машині до Вовчинецького відділу міліції, де Олексія Захаркіна та його друзів обшукали та побили. Працівники міліції потім запросили пойнятимися солдат і обшукали машину, де „знайшли” згорток паперу з марихуаною, якої, як стверджує Олексій Захаркін, в машині раніше не було. Олексія Захаркіна потім били та підвішували на металевому пруті, і загрозували, що працівники міліції можуть його вбити, і їм за це нічого не буде. О 9 годині вечора в кабінет привели двох молодих хлопців, яких було затримано раніше за інше порушення, і сказали, що вони мають бути пойнятимися, а якщо вони погодяться, то їх відпустять. За словами Олексія Захаркіна, обидва хлопці були сп'янілі. Працівники міліції дали їм ще горілки із пляшки, що стояла на столі в кабінеті. Потім Олексія Захаркіна обшукали, і міліціонер „знайшов” невеличкий згорток з марихуаною в задній кишені джинсів. Захаркіна змусили підписати протокол, а потім затримали за зберігання наркотиків. Опівночі його перевезли до ІТТ, де він залишався протягом наступного дня.

19 травня його привели у кімнату для допитів, де оперуповноважені з Вовчинецького райвідділу побили його та сказали, що в нього є дівчина в Івано-Франківську, і що він пограбував її квартиру. Олексій Захаркін заперечив, що в нього не має дівчини, і що він не скоював ніякого пограбування. 20 травня на нього одягли наручники і відвезли до Пасічнянського райвідділу міліції. Коли він запитав, куди його везуть, його вдарили у обличчя і відповіли, що його везуть топити на річку. В ніч на 20-21 травня між 11 годиною вечора та північчю його привезли до Управління внутрішніх справ в Івано-Франківську, де показали протоколи та висунули звинувачення у вчиненні більше як п'ятдесяти крадіжок. Потім його повернули до Пасічнянського райвідділу, де працівники міліції катували його. У своїй скарзі до Європейського Суду Олексій Захаркін стверджує, що його підвішували „на лом”, примушували одягти протигаз, наповнений якоюсь рідиною, і коли він дихав, у нього дуже пекло у грудях. Іноді вони просто закривали отвір в протигазі, щоб він зовсім не міг дихати. Йому також бризкали в очі з газового балончика. Коли він висів „на ломі”, його били, і він втрачав свідомість. Він чув, як заступник начальника Калуського райвідділу сказав міліціонерам, які

його били: „Можете вбити, але щоб явка з повинною була”. Тоді Олексій Захаркін підписав явку з повинною, злякавшись, що не вийде з райвідділу живим. У своїх свідченнях до Європейського Суду він написав: „Я зрозумів, що живим не вийду, і написав явку з повинною про крадіжку в місті Калуші”. 21 травня його привезли до управління внутрішніх справ Івано-Франківська, де він підписав протокол, й повернули до Пасічнянського райвідділу міліції, де били вже без будь-якої явної причини.

Нарешті 22 травня через шість днів після затримання Олексій Захаркін вперше зустрівся із адвокатом і сказав йому, що підписав явку з повинною під загрозою фізичної розправи. Адвокат побачив синці та сліди побиття на тілі свого клієнта та написав клопотання про проведення медичного обстеження. Наступного дня медичної експертизи проведено не було, а о 7 годині вечора його привезли до Пасічнянського райвідділу міліції, де йому знов погрожували, а потім відвезли до Калуського райвідділу міліції та завели до чергової частини. Там він почув як оперативним працівникам наказали прийти і „працювати з ним” всю ніч. Олексій Захаркін написав, що він більше не міг витримувати тортур:

„Я був змучений і фізично, і морально. Я обміркував своє становище і зрозумів, що ще раз пережити весь той жах не зможу. Тому я вирішив покінчити життя самогубством. Я попросився до туалету і там, пошкодивши шкіру на лівому передпліччі, перегриз вену зубами”.

Працівник міліції надав йому першу медичну допомогу та викликав службу швидкої допомоги. О 4 годині ранку 24 травня Олексія Захаркіна відвезли до лікарні і сповістили родину про місце його знаходження через шість днів після затримання.

5.6 Едіт Шмеліна

Шестидесятичотирирічна Едіт Шмеліна, що проживала із дочкою-наркоманкою у селі Мирне в Криму, як повідомляють, зазнала жорстокого поводження, коли офіцери управління по боротьбі із наркотиками прийшли, щоб обшукати її хату. Опівдні 30 вересня 2004 року працівники управління по боротьбі із наркотиками прийшли додому до Олени Шмеліної з вимогою впустити їх, щоб зробити обшук хати з метою вилучення наркотиків. Олена Шмеліна відмовилася впустити їх, тому що в них не було ордеру на обшук. Тоді, за повідомленнями, щонайменш як дев'ять міліціонерів із помічниками жорстоко розправилися з нею із застосуванням сили та загроз. В документах, що надіслав до „Міжнародної Амністії” її адвокат, так описуються знущання над ній. Спочатку міліціонери приставили пістолет до її голови, а потім вистрілили з іншого пістолета. Її били у живіт і штовхнули так, що вона впала на тин і ударилася головою. Потім її примусили лягти животом на капот міліцейської машини. Її тримали прикутою наручниками до машини в її власному городі протягом майже двох годин, поки співробітники міліції обшукували хату. Вона просила відпустити її, тому що їй було боляче і вона перебувала під дією нервового струсу, але міліціонери лише ображали її та лаялися і загрожували насильством. Через дві години її відчепили від машини, але наручників не знімали до 4 годин дня. Міліціонери продовжували бити та залякувати її, щоб змусити підписати заяву про те, що вона добровільно впустила працівників міліції зробити обшук в її хаті. Коли вона відмовилася це зробити, її посадили у міліцейську машину і пригрозили, що посадять у підвал в відділі міліції. Вона боялася, що її завезуть невідомо куди, і тому нарешті погодилася підписати заяву, що вона сама впустила працівників міліції до хати, і не має до них ніяких претензій. 14 лютого 2005 року Едіт Шмеліну було затримано за підозрою у нелегальному зберіганні наркотиків і зараз її обвинувачують за Статтею 307 Кримінального кодексу.

Дочка Едіт Шмеліної, Д. Голобокова, була затримана управлінням по боротьбі з наркотиками 16 лютого 2005 року, і її тримали під вартою протягом трьох днів без пояснення підстав. Потім її знову затримали 25 лютого і тримали у Центральному райвідділі міліції в Сімферополі. За словами родичів, вона була надто залежною від наркотиків і потребувала медичної допомоги. Інформації стосовно того, що їй було надано допомогу під час утримання у відділі міліції, немає; вона покінчила життя самогубством через повішення під час перебування в одиночній камері у відділі міліції 26 лютого 2005 року.

6. Міліція

За часів Радянського Союзу міліція виконувала „спокійну та досить мирну роботу”.¹⁴ Рівень злочинності був відносно низький, від міліції очікувалося виконання наказів, і вона майже не мала повноважень діяти на власний розсуд. Держава здійснювала контроль над населенням за допомогою багатьох адміністративних правил, а обов’язком міліції було впровадження засобів контролю, серед яких були внутрішні паспорти, прописка та різноманітні дозволи. Міліція також працювала разом з Комітетом державної безпеки (КДБ) і наглядала за політичними дисидентами.

В Україні, також як і в інших республіках колишнього Радянського Союзу, міліція пристосовується до роботи в демократичному середовищі, умови якого звісно відрізняються від авторитарної політичної системи, але перехідна стадія все ще триває, і в Україні все ще є багато спільного із радянською системою. Різні підрозділи міліції, включаючи кримінальний розшук, державну автоінспекцію та формування по охороні суспільного порядку знаходяться у підпорядкуванні Міністерства внутрішніх справ. В кожній області є місцевий відділ Міністерства внутрішніх справ, який утримує ІТТ. Крим є автономною республікою, а міліція Криму знаходиться у віданні заступника міністра внутрішніх справ.

Згідно із Законом про міліцію, діяльність міліції будується на принципах законності, гуманізму, поваги до особи, соціальної справедливості, взаємодії з трудовими колективами, громадськими організаціями й населенням. Повага до прав людини не перелічена як один з принципів, але Загальна декларація прав людини та інші міжнародні правозахисні інструменти є правовою основою для діяльності міліції, на рівні із Конституцією та іншими національними законами. У Кримінально-процесуальному кодексі викладено процедури щодо арешту та поводження із затриманими та їхні права.

Одним із наслідків радянської ери є очікування від міліції розкриття великого відсотку злочинів. До середини 2003 року міліція повинна була забезпечувати надзвичайно високі показники розкриття злочинів – до 80 відсотків; тоді як в Західній Європі показники розкриття злочинів складають 20-40 відсотків.¹⁵ Незважаючи на те, що високі планові показники було скасовано, від міліції все ще очікується високий рівень викриття, і саме це застосовується як мірило оцінки успішної роботи міліції, а не інші чинники, такі як громадська думка про міліцію або запобігання злочинності. У своїй відповіді до КЗК українські органи влади визнають, що це було однією з причин службових порушень з боку працівників міліції.

„Одним із факторів зловживання владою оперативними працівниками міліції є хибне розуміння того, що рівень викриття злочинів є основним критерієм ефективності їх роботи. І тому деякі працівники намагаються досягти високого рівня розкриття будь якими засобами”.¹⁶

Органи влади далі заявили, що вони розробляють нові критерії оцінки роботи міліції, які будуть засновуватися на ставленні громадськості до міліції.

Рівень корупції в Міністерстві внутрішніх справ є досить високим на усіх рівнях, і відомо, що є випадки, коли працівники міліції б’ють людей з метою вимагання матеріальних цінностей. Наприклад, Михайло Коваль (Розділ 5.1) разом із сином та дружиною зазнали жорстокого поводження з боку працівників міліції, які намагалися заволодіти перфоратором. Заробітна плата в міліції є низькою, а початковий оклад, за інформацією вебсайта Міністерства внутрішніх справ, складає 350-450 гривень (70-90 доларів США) на місяць. Коли до влади прийшов новий уряд в січні 2005 року, він пообіцяв боротися із корупцією на усіх рівнях. Міністерство внутрішніх справ було

¹⁴ Уїлдрікс, Нілз та Ван Реєнен, П’єт, *Насильство поліції у відношенні до населення, Демократична поліція та права людини (Поліція у посткомуністичному суспільстві)*, Intersentia, 2003 рік, стор.14

¹⁵ Там же, стор. 47.

¹⁶ Відповідь уряду України на доповідь Європейського комітету з питань запобігання катуванням та іншим нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поводження та покарання (КЗК) про візит до України, що відбувся 24 листопада - 6 грудня 2002 року, стор. 7

визначено як особливо волаючий приклад. Проголошуючи нову антикорупційну кампанію, новий Міністр внутрішніх справ Юрій Луценко заявив, що йому запропонували хабара в один мільйон доларів за призначення голови Управління міліції Донецької області. Міністр також оголосив, що звичайна ставка за призначення начальником обласного управління міліції була 50000-250000 доларів, а начальником департаменту – 20000-50000 доларів.¹⁷ Усіх працівників, що перебувають на службі в міліції, попросили задекларувати своє майно для підтвердження їх призначення. Станом на травень 2005 року Юрій Луценко оголосив, що було порушено 253 кримінальні справи проти працівників міліції за підозрою у корупції. Міністр повідомив, що було звільнено 127 начальників місцевих відділів Міністерства внутрішніх справ, а також повністю керівництво міністерства.¹⁸

7. Утримання під вартою в міліції

Згідно із Кодексом України про адміністративні правопорушення, затриманих можна тримати у відділі міліції до трьох годин. Якщо через три години працівники міліції вважають, що у них є достатньо підстав, щоб порушити кримінальну справу, підозрюваного затримують і переправляють до ІТТ, де його можуть тримати до 72 годин. В Україні загальна кількість затриманих в ІТТ на будь-який момент часу становить до 7000 чоловік. Якщо у працівників міліції бракує інформації, щоб порушити кримінальну справу, вони звичайно фабрикують обвинувачення в адміністративному порушенні, щоб мати більше часу. Згідно зі статтею 106 Кримінально-процесуального кодексу, після закінчення 72 годинного терміну, органи дізнання мають а) звільнити затриманого, якщо не підтвердилася підозра у вчиненні злочину; б) звільнити його/її під заставу або г) доставити його/її до судді. Суддя може дати санкцію на продовження утримання під вартою до 15 днів або на переведення утриманого до СІЗО. СІЗО знаходяться у підпорядкуванні Департаменту з питань виконання покарань, який зараз є окремим органом, хоча й обговорюється переведення його у підпорядкування Міністерства юстиції.

¹⁷ *Інтернет-видання ProUA*, 28 лютого 2005 року, “Луценко пропонували хабара в мільйон доларів”.

¹⁸ Вебсайт ГлавРед.Інфо, 11 травня 2005, “Луценко визначив 5 напрямків роботи міліції на 2005 рік”
Міжнародна Амністія – Вересень 2005 року *Індекс МА: EUR 50/004/2005*

7.1 Заходи, альтернативні взяттю під варту

Утримання під вартою осіб, які чекають судового розгляду, не має бути загальним правилом, але звільнення може ставитись у залежність від подання гарантій явки на суд, явки на судовий розгляд у будь-якій іншій його стадії і, в разі необхідності, явки для виконання вироку

МППП, Стаття 9, Частина 3

Міжнародні стандарти заохочують уряди утримуватися від взяття під варту, якщо є така можливість, та використовувати заходи, альтернативні триманню під вартою. Скорочення кількості людей, що перебувають під вартою, є найпростішим та найдешевшим засобом зменшити переповненість місць утримання та поліпшити умови в них.

У доповіді стосовно візиту до України в 2002 році, КЗК відзначив, що судді віддавали перевагу утриманню підозрюваних під вартою у порівнянні з іншими заходами, і рекомендував урядові заохочувати слідчі органи, прокуратуру та суди „ширше використовувати свої повноваження щодо застосування запобіжних заходів, не пов'язаних із утриманням під вартою по відношенню до осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення”.¹⁹

Кримінально-процесуальний кодекс передбачає три заходи, не пов'язані із взяттям під варту, тобто звільнення під заставу, які можуть застосовуватися скоріше в цивільних, а не у військових випадках, а саме: підписка про невиїзд, порука іншої особи або організації та застава. На практиці такі альтернативні заходи вживаються дуже рідко, а відсоток підозрюваних, що тримаються під вартою, є надто високим. Це призводить до виникнення дуже серйозної проблеми, а саме до переповненості ІТТ та СІЗО. Під час зустрічі із заступником начальника Севастопольського ІТТ в Криму в лютому 2005 року представник „Міжнародної Амністії” дізнався, що приміщення було розраховано на 80 утриманих, але на той час в ньому перебувало 182 особи, а станом на травень 2005 року це число збільшилося до 240. У листі до Севастопольської правозахисної групи, в якому наведено ці дані, начальник Севастопольського управління внутрішніх справ, зазначив:

„Середня кількість затриманих в ІТТ протягом останнього часу складала 240 осіб, що значно перевищує прийняті норми і істотно погіршує умови перебування затриманих. В результаті, немає можливості забезпечити виконання стандартів Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод, громадянських прав та належних умов роботи працівників”.²⁰

7.2 Умови утримання у попередньому ув'язненні (ІТТ)

“...Необхідно, щоб усі камери попереднього затримання мали розмір, що відповідає нормам утримання кількості осіб, що звичайно в них перебувають, а також адекватне освітлення (тобто достатнє для того, щоб читати, за виключенням часу для сну) та вентиляцію; бажано, щоб у камерах був доступ природного світла. Далі, необхідно, щоб камери мали устаткування для відпочинку (наприклад, прикріплені стільці або лавки) а люди, вимушені залишатися в них вночі, мали чисті матраци та ковдри. Особам, які утримуються під вартою, необхідно дозволити користуватися чистим туалетом у пристойних умовах, та запровадити можливість помитися. Необхідно, щоб їх годували у відповідні часи, включаючи принаймні один повний обід (тобто, щось більш суттєве, ніж бутерброди) раз на день. (КЗК також виступає за те, щоб особам, які перебувають під вартою в міліції протягом 24 годин або більше, надавалась можливість кожен день виконувати фізичні вправи на свіжому повітрі.)”

Друга загальна доповідь КЗК, параграф 42, яку включено до Стандартів КЗК, стор. 8

¹⁹ Доповідь КЗК, стор. 15

²⁰ Лист від генерал-майора В.А. Петухова, начальника Управління внутрішніх справ Севастополя, до Ольги Вілкової, директора Севастопольської правозахисної групи від 10 травня 2005 року.

Більшість будинків, в яких розміщуються ІТТ, було побудовано в дев'ятнадцятому столітті або раніше; вони не мають адекватного санітарно-гігієнічного устаткування, вентиляції або місць для виконання фізичних вправ. Уряд нещодавно розпочав програму їх ремонту та перебудови. За словами Ніни Карпачової, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, в Харкові, Дніпропетровську, Кіровограді, Києві та Маріуполі вже до лютого 2005 року 139 із 500 ІТТ було відремонтовано, а також побудовано чотири зовсім нових будинки для ІТТ.

Делегація „Міжнародної Амністії” відвідала ІТТ у Львівському Центральному відділі міліції в червні 2004 року. Делегатам показали порожню камеру, але не важко було уявити, якими нестерпними можуть бути умови утримання у переповненій камері. Камера була розміром приблизно три на три метри, і делегатам повідомили, що вона розрахована на чотирьох затриманих. Вікно було закрито металевим щитом, який майже зовсім перекривав доступ природному світлу, а камера освітлювалася лише однією слабкою лампочкою. Вікно було заплombовано, і хоча там була вентиляційна труба, сморід, що панував навіть у порожній камері, свідчив про те, що коли в камері перебувають чотири людини, однієї труби не достатньо. В камері була одна велика дерев'яна платформа, на якій розміщуються матраци; нам показали шафи, у яких зберігалися брудні на вигляд матраци і простирадла. Там був туалет без будь-якої загородки, а також кран над унітазом. До нещодавнього часу коштів для годування затриманих в ІТТ не виділялося, але Ніна Карпачова в червні 2004 року повідомила делегації „Міжнародної Амністії” про те, що кошти нещодавно були виділені. У Львівському ІТТ делегації „Міжнародної Амністії” показали меню, з якого було зрозуміло, що затримані отримували просту їжу тричі на день.

Едіт Шмеліна (Розділ 5.6) очікує суду по звинуваченню у зберіганні наркотиків і утримується в Євпаторійському УВС в Криму. У камері є місце для спання для чотирьох осіб, але зараз в ній утримується від 6 до 10 жінок, і тому вони мусять спати по черзі. В камері є одне вікно, закрито перфорованою металевою перегородкою, яка майже не пропускає повітря та світла, а система вентиляції є неадекватною. Оскільки більшість ув'язнених палить, в Едіт Шмеліної з'явилися проблеми з диханням. Жінки можуть помитися під краном в камері із застосуванням пластикових пляшок.

В рамках дослідження поводження та умов утримання в ІТТ та СІЗО Харківський Інститут соціальних досліджень провів опитування 200 осіб, які побували під вартою в СІЗО та ІТТ в різних місцях України. Найбільше було скарг щодо відсутності світла та неадекватної вентиляції (54 відсотки і 53,1 відсотка), потім – на неспроможність прийняти душ або бракування адекватної їжі (52 відсотки та 50,8 відсотка), 47,2 відсотка скаржилися на відсутність простирادل або іншої постільної білизни, 26,7 відсотків скаржилися на те, що в камері завжди бракувало місць для спання, а 9,2 відсотка скаржилися на те, що їх тримали разом із особами, які мали інфекційні захворювання.²¹ Погані умови ускладнюються переповненням камер. Після візиту до України в 2002 року КЗК повідомляв про те, що у Київському міському райвідділі Одеси в одній камері, площею 5,8 м², тримали чотирьох осіб упродовж 72 годин, а у трьох інших камерах, таких же за розміром, утримувалося від 16 до 32 осіб. За словами КЗК, утримання в таких умовах дорівнюється „нелюдському та такому, що принижує гідність, поводженню”²².

За оцінкою Всесвітньої організації охорони здоров'я, рівень захворюваності на туберкульоз в Україні складає 95 випадків на рік на 100000 осіб, що виводить її на восьме місце в Європі та Євразії. В країні, що має високий рівень захворюваності на туберкульоз, переповнені камери та погані умови утримання в місцях попереднього ув'язнення призводять до високого рівня розповсюдження інфекції. У листі до Севастопольської правозахисної групи юрисконсульт прокуратури написав: „проблема з туберкульозом в ІТТ стоїть особливо гостро, і зараз в Севастопольському ІТТ знаходиться 34 особи із захворюванням на туберкульоз”. Малоймовірно, щоб у переповнених ІТТ хворі на туберкульоз утримувалися в умовах суворого відокремлення.

Андрія Овсяннікова заарештували в червні 2003 року за підозрою у розповсюдженні наркотиків і тримали у Севастопольському ІТТ. Тоді він не був хворий на туберкульоз, але у вересні

²¹ Дослідження Харківського Інституту соціальних досліджень, Остаточна доповідь, стор 24

²² Доповідь КЗК, стор. 24

Йому було поставлено діагноз туберкульоз. Йому про це не повідомили, і він дізнався про захворювання випадково в листопаді, коли його стан погіршився. Він не отримував ніякої медичної допомоги до березня 2004 року, коли, завдяки зусиллям його рідних та Севастопольської правозахисної групи, його поклали у лікарню, де він пройшов курс лікування. 30 червня він повернувся до ІТТ. Затриманих в Севастополі нерідко залишають в ІТТ протягом тривалого часу, тому що найближчий слідчий ізолятор знаходиться у Сімферополі.

Правило 8 Мінімальних стандартних правил ООН передбачає, що чоловіки та жінки мають триматися в окремих приміщеннях: „у закладах, в яких перебувають як чоловіки, так і жінки, приміщення для жінок має бути повністю відокремленим”. Тетяну Воробйову з 25 лютого по 2 березня тримали в камері Симферопольського ІТТ разом із затриманими чоловіками (Розділ 5.2).

7.3 Захист затриманих

КЗК визначив три основних права, які гарантують захист проти жорстокого поводження під час утримання під вартою, і мають особливе значення для затриманих працівниками міліції: „право повідомити про факт затримання третій стороні за його вибором (родич, друг, консульство), право доступу до адвоката і право на медичне обстеження, яке проводить лікар за його вибором. Затриманим особам необхідно негайно і чітко роз’яснити всі їхні права, включаючи [ці].”²³ КЗК стверджує, що ці запобіжні заходи мають вживатися із самого початку затримання, з того моменту, коли відповідна особа змушена залишатися в міліції. Для того щоб забезпечити виконання цих запобіжних заходів та посилити їх дію, КЗК наголосив на необхідності вести докладні записи у кожному випадку затримання.

7.3.1 Протоколи затримання

Принцип 12

Належним чином в протокол заносяться: (а) Підстави для арешту; (б) Час арешту і час, коли заарештовану особу було доставлено до місця перебування під вартою, а також час, коли він вперше постав перед судом або іншим органом; (в) Прізвища відповідних посадових осіб правоохоронних органів; (г) Точна інформація стосовно місця утримання.

Звід принципів ООН

“...основні заходи, що забезпечують затриманим захист ... під час перебування під вартою були би більш ефективними ... якщо б склалися записи за єдиним зразком стосовно кожного випадку затримання, до яких включалися б усі аспекти утримання під вартою та усі вжиті заходи (із зазначенням, коли особа була позбавлена волі і на яких підставах; коли їй було повідомлено про її права; наявності пошкоджень, психічних захворювань, тощо; коли було сповіщено родича/консульство або адвоката, та час їх відвідування; коли була запропонована їжа; коли був проведений допит; коли затриманого перевели у інше місце або звільнили, тощо). Необхідно отримувати підпис затриманого з різних приводів (наприклад, щоб засвідчити вилучення предметів, що належать цій особі, або факти повідомлення особі її прав, їх застосування або відмову від них), а в разі необхідності потрібно пояснювати відсутність такого підпису. Далі, адвокату цієї особи необхідно надавати доступ до цих записів”.

КЗК. Друга загальна доповідь, параграф 39, включена до Стандартів КЗК

Коректне складання протоколів допоможе забезпечити виконання належних процедур і сприятиме притягненню працівників міліції до відповідальності за свої дії. Стаття 106 Кримінально-процесуального кодексу вимагає складання протоколу у кожному окремому випадку затримання із зазначенням підстав, дати, години, часу складання протоколу та інших фактів, але не обумовлює, коли має складатися такий протокол.

²³ КЗК, Друга загальна доповідь, 1992 рік, параграфи 36-37, яка також включена до Стандартів КЗК.
Міжнародна Амністія – Вересень 2005 року

Коли Геннадія та Валерія Владимирових затримали працівники міліції в Сімферополі, протокол щодо їх затримання було складено відповідно через 5 та 10 годин після затримання. Тетяна Дорошенко була затримана працівниками міліції у Сімферополі у якості свідка у зв'язку з тією ж справою, але її перебування у відділі міліції зовсім не було документально оформлено, незважаючи навіть на той факт, що її та її 18-місячну дитину фактично тримали у відділі міліції протягом 11 з половиною годин (Розділ 5.2).

В параграфі 39 доповіді щодо візиту в Україну в 2000 році КЗК „був вимушений підкреслити важливість своєчасного та точного складання протоколу щодо затримування особи (тобто, з того, моменту, коли особа змушена залишатися в міліції)”. У доповіді далі відзначається:

„Візит 2002 року ще раз підтвердив, що в багатьох випадках ці вимоги не виконуються (наприклад, не зазначався час арешту або звільнення, були розбіжності щодо тривалості утримування, зазначеного в протоколах та книгах реєстрації, викреслення та навіть повна відсутність реєстраційних книг). Підсумовуючи можна сказати, що особи в міліції утримувалися протягом тривалих періодів часу без наявності будь-яких записів щодо позбавлення їх волі. Такий стан справ заслуговує засудження”.

7.3.2 Повідомлення затриманим їх прав та підстав для арешту

Принцип 13

У момент арешту та на початку затримання чи ув'язнення, чи відразу після цього, орган, що відповідає за арешт, затримання чи ув'язнення, має повідомляти усім особам про їх права, роз'яснити їх та їх застосування цими особами.

Звід Принципів ООН

При арешті кожному заарештованому повідомляються підстави для його арешту та в терміновому порядку повідомляється будь-яке висунуте проти нього обвинувачення.

Стаття 9 (2) МПГПП

Права осіб, позбавлених волі, не мають особливого значення, якщо особи, яких вони стосуються, не усвідомлюють їх існування. Тому дуже важливо, щоб особам, яких беруть під варту, негайно і чітко повідомлялося про їхні права мовою, яку вони розуміють. Щоб забезпечити це, необхідно скласти форму, в якій би викладалися ці права простою мовою; і завжди давати її особам, які утримуються під вартою в міліції, з самого початку затримання. Далі, необхідно давати на підпис відповідним особам заяву стосовно того, щоб їм було повідомлено їхні права.

СРТ, 12 загальна доповідь, включена до Стандартів КЗК

Згідно із Статтею 106 Кримінально-процесуального Кодексу, органи дізнання мають вручити затриманому протокол із зазначенням підстав для арешту, а також роз'ясненням затриманому його прав. Проте, КЗК в останній доповіді по Україні зазначив, що в протоколі, який складається з цією метою, відзначається тільки факт повідомлення затриманим їхніх прав, і не має ніякої інформації стосовно того, якими фактично ці права є. На деяких бланках, які переглядав КЗК, не було підпису затриманого. Не завжди є можливість докладно роз'яснити затриманим їхні права під час арешту, однак необхідно без зволікань роз'яснити заарештованим простою неспецифічною мовою права, які мають для них першочергове значення, включаючи ті, що є запорукою проти застосування катувань та жорстокого поводження.

7.3.3 Право сповіщати про затримання родичів, друзів або інших осіб

Принцип 16

Незабаром після арешту та після кожного переведення з одного місця утримання до іншого затриманий або заарештований матиме право сповістити родичів, або звернутися до компетентних органів із проханням сповістити членів його родини або інших осіб за його вибором про його арешт, затримання чи позбавлення волі або про перевід з одного місця утримання під вартою, до іншого.

Звід Принципів ООН

Право сповіщати друзів та родичів про затримання є ключовою гарантією проти „зникнення” та затримання без офіційного підтвердження, коли із затриманими часто жорстоко поводяться та вдаються до катувань. Згідно із Статтею 106 Кримінально-процесуального кодексу, органи дізнання мають негайно повідомити родичам або (у разі затримання особи, що перебуває на службі у збройних силах) колегам про місце знаходження затриманого. На практиці цю вимогу часто ігнорують. „Міжнародній Амністії” стали відомі деякі факти, коли родичам не повідомляли про місце знаходження затриманого протягом декількох днів або навіть тижня після затримання. Коли Олексія Захаркіна (Розділ 5.5) було затримано працівниками міліції в Івано-Франківську в травні 2003 року, його родину сповістили про це тільки через шість днів після першого затримання. Коли 16-річного Максима Калініна (Розділ 5.4) затримали в Керчі у червні 2005 року, батьки вперше дізналися про його затримання, коли його привезли додому через 24 години після арешту із серйозними пошкодженнями.

7.3.4 Доступ до адвоката

Принцип 17

1. Кожна заарештована особа повинна мати право на юридичну допомогу з боку адвоката. Незабаром після арешту компетентні органи мають повідомити заарештованому його право на адвоката та надати розумних можливостей для його реалізації.

2. Якщо затримана особа не має адвоката за власним вибором, вона має право скористатися послугами адвоката, призначеного для неї судовим або іншим органом в усіх випадках, коли цього вимагають інтереси правосуддя, без оплати, якщо ця особа не має достатньо коштів.

Збірка принципів ООН

“...найбільший ризик застосування залякування та фізичного жорстокого поводження існує безпосередньо після позбавлення волі. І тому можливість мати доступ до адвоката протягом цього періоду є основною запорукою проти жорстокого поводження. ...Право на адвоката передбачає також право приватного побачення із адвокатом. В принципі, відповідні особи також повинні мати право на присутність адвоката під час допиту, який проводять органи дізнання. ...право на адвоката надається не тільки підозрюваним у кримінальних злочинах, а й кожній особі, яка зобов’язана за законом знаходитися та залишатися в установі міліції, наприклад, „свідку”. Далі, з метою повної та ефективної реалізації права на адвоката на практиці, необхідно вжити відповідних заходів, щоб забезпечити надання юридичної допомоги особам, які не мають можливості платити адвокату.

КЗК, 12 загальна доповідь, параграф 41, включена до Стандартів КЗК

Право на юридичну допомогу є однією з ключових норм для провадження справедливого судочинства згідно із міжнародними правозахисними стандартами. Комісія ООН з прав людини особливо підкреслює важливість рекомендацій Спеціального доповідача ООН з питань застосування катувань стосовно того, що „право доступу до адвоката є одним з основних прав особи, позбавленої

волі”²⁴. КЗК стверджує, що право доступу до адвоката є „основною запорукою” проти жорстокого поводження, і що це право має застосовуватися із моменту взяття під варту.

Українське законодавство передбачає право на юридичний захист, але чітко не визначає, на якій стадії процесу затриманий повинен мати право на консультацію із адвокатом. Стаття 21 Кримінально-процесуального кодексу України визначає, що затримані мають право на юридичний захист, і що органи дізнання, прокуратори і суду зобов’язані роз’яснити їм право мати захисника *до першого допиту*. Проте Закон про міліцію визначає, що затримані мають право на адвоката *з моменту арешту*. Вимоги щодо присутності адвоката під час допиту в міліції не існує, але Стаття 5 Закону про міліцію дає підозрюванім право не робити ніяких заяв до прибуття адвоката. За законом працівники міліції мають роз’яснити підозрюванім їхнє право на юридичний захист, і право утримуватися від будь-яких заяв у відсутності адвоката. Закон також визначає, що якщо це не виконується, то підозрюваний або його родичі можуть звертатися до суду з проханням про компенсацію та відшкодування. Кримінально-процесуальний кодекс наводить перелік виключних обставин, коли присутність адвоката є обов’язковою, наприклад, у тих випадках, коли затриманими є неповнолітні або інваліди; інакше присутність адвоката вимагається тільки у тому разі, якщо затриманий про це попросив.

В доповіді стосовно візиту в Україну в 2002 році КЗК висловив занепокоєння тим фактом, що велика кількість затриманих, яких вони опитували, не мала доступу до адвоката, і рекомендував „змінити відповідні положення Кримінально-процесуального кодексу з метою чіткого визначення того, що усі особи, позбавлені волі працівниками міліції, мають доступ до адвоката із моменту позбавлення волі”.²⁵ У своїй відповіді Українські органи влади пояснили, що право на юридичний захист часто ігнорується, тому що його запровадження мають забезпечувати органи дізнання. Законодавство обумовлює тільки роль адвокатських асоціацій у запровадженні юридичного захисту, і не передбачає участі приватних правників у наданні правових послуг, проте у більшості адміністративних центрів України адвокатських асоціацій немає:

„Саме тому на практиці виконання права на захист у разі затримання або обвинувачення підозрюваних осіб мають забезпечувати органи дізнання. В той же час вони не мають реальних інструментів впливу на те, щоб гарантувати це право громадянам”.²⁶

Іноді видається, що органи дізнання української міліції або не розуміють законодавства або цинічно позбавляють затриманих права на адвоката. Коли Дмитро Савченко був затриманий працівниками міліції в Києві в серпні 2004 року у зв’язку із вибухом на Тросцинському ринку, слідчий йому сказав, що адвокат йому не потрібний – „адвокати потрібні тільки неповнолітнім”, і у будь-якому разі його звільнять відразу після того, як слідчі „трошки попрацюють з ним”. Коли Геннадія і Валерія Владимирових затримали працівники міліції в Сімферополі у січні 2004 року за підозрою у нападі на особу, обом було відмовлено у доступі до адвоката, і вони змогли зв’язатися з ним тільки через три дні, коли їх ненадовго звільнили перед тим, як знову затримати.

Навіть коли затримані наполягають на застосуванні своїх прав, і їм дають доступ до адвоката, це ще не означає, що вони матимуть адекватний захист. Нерідко працівники міліції та прокуратури працюють до пенсії, а потім стають адвокатами. Саме тому між адвокатами та працівниками міліції існує дуже тісний професійний зв’язок. Як один адвокат сказав представнику „Міжнародної Амністії” під час візиту в Україну в лютому 2005 року, „адвокати працюють на міліціонерів, які їх викликають”. Коли Дмитру Савченку органами дізнання був нарешті призначений державний адвокат, з’ясувалося, що лише за три місяці до цього він працював слідчим у тому ж самому відділі, до якого його викликали.

Починаючи з 2004 року, на правовий захист виділяється бюджет, й існує можливість платити 15 гривень (2,50 Євро) на день адвокатам тих осіб, які не можуть самі організувати захист. Згідно з дослідженням Харківської правозахисної групи, більшість обласних управлінь Міністерства юстиції не скористалася коштами з цього бюджету. Згідно з дослідженням групи, Івано-Франківськ витратив

²⁴ Резолюція Комісії з прав людини 1994/37 від 4 березня 1994

²⁵ Доповідь КЗК, стор. 22

²⁶ Відповідь уряду України до КЗК, стор. 13

тільки 210 гривень на юридичну допомогу із бюджету в 12000 гривень, тоді як в Херсонській, Севастопольській, Закарпатській і Чернівецькій областях зовсім не скористалися виділеними коштами, а в Києві використали тільки 7000 із 28200 гривень. Цифри показують, що незважаючи на те, що юридична допомога передбачається як законом, так і бюджетом, на практиці її не пропонують.

Чимало адвокатів скаржаться на те, що ця професія в Україні має дуже низький статус, і з цієї причин багато людей не наполягають на застосуванні свого права на адвоката, а погоджуються повірити на слово працівникам міліції, які їх допитують, що адвокат їм не потрібний. В Україні не має такої асоціації адвокатів, членами якої повинні стати усі адвокати в процесі професійної акредитації, хоча існує декілька організацій, що частково виконують цю роль. З метою впровадження стандартів для професійних іспитів та розслідування дисциплінарних проблем засновуються екзаменаційні та дисциплінарні комісії, що складаються з представників місцевого уряду, суддів та юристів. Є також декілька організацій, що керуються адвокатами – Колегія адвокатів, З'їзд адвокатів - аморфна організація, яка збирається нерегулярно, Спілка адвокатів та Асоціація правників. Спілка адвокатів і Асоціація правників виконують майже однакову роль, подібну до ролі асоціації адвокатів, але тільки близько 20 відсотків адвокатів є членами Спілки адвокатів. Не існує ані системи постійного професійного вдосконалення, ані суворого нагляду за дотриманням професійних стандартів.

7.3.5 Роль суддів

Кожна заарештована або затримана за кримінальним обвинуваченням особа в терміновому порядку доставляється до судді чи до іншої службової особи, якій за законом належить право здійснювати судову владу, і має право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення. Утримання під вартою осіб, які чекають судового розгляду, не має бути загальним правилом, але звільнення може ставитися у залежність від подання гарантій явки на суд, явки на судовий розгляд у будь-якій стадії, і, в разі необхідності, явки для виконання вироку.

МППП, Стаття 9.3

Кожна держава-учасниця забезпечує, щоби будь-яка заява, яку, як встановлено, було зроблено при катуванні, не використовувалась як доказ у ході будь-якого судового розгляду, за винятком випадків, коли вона використовується проти особи, звинувачуваної у здійсненні катувань, як доказ того, що таку заяву було зроблено.

Конвенція проти катувань, Стаття 15

Вимога доставити затриманих у суд або інший орган після арешту є основною запорукою проти жорстокого поводження, що також дозволяє позбавити працівників міліції та інших правоохоронних органів абсолютної влади, яку б вони інакше могли мати над затриманими. Звід принципів називає дві ключові ролі, які має відігравати суддя: приймати рішення щодо доцільності та законності затримання, а також вислухати будь-які заяви затриманого стосовно поводження з ним під час перебування під вартою. Саме тому судді мають відігравати важливу роль у запобіганні катуванням та жорстокому поводженню під час утримання під вартою в міліції та у викритті випадків такого поводження, якщо вони мали місце. На наступних стадіях процесу кримінального судочинства судді також мають забезпечити, щоби будь-яка інформація, здобута через катування та жорстоке поводження, не залучалася у якості доказів.

Судді в Україні мають скласти кваліфікаційний екзамен, а потім призначаються на посаду судді строком на п'ять років; після закінчення строку повноважень це призначення може стати постійним. Проте, заробітна плата суддів є низькою, а у доповіді Правничої ініціативи для країн Центральної та Східної Європи Американської асоціації юристів, яку було оприлюднено в 2002 році, відзначається, що „багато суддів існують за рахунок хабарів у різних формах. Деякі опитувані

розповідали, як обидві сторони платили судді, щоб тільки було винесено рішення, а не для того, щоб вплинути на результат”.²⁷

В Україні усі затримані мають бути доставлені в суд протягом 72 годин після затримання; суддя приймає рішення про внесення застави або звільнення затриманого. На жаль, судді частіше приймають рішення про продовження затримання і не застосовують існуючих альтернативних заходів (Розділ 7.5). Більш того, на практиці судді під час судового процесу занадто покладаються на зізнання як на доказ вини і, як відмічається в доповіді Харківської правозахисної групи „не існує... ані критеріїв визначення добровільності зізнання, ані процедури для виключення його із доказів”.²⁸

7.3.6 Допит

Принцип 21

1. Забороняється зловживати становищем, в якому зупинилася затримана або заарештована особа, з метою змусити її зізнатися у злочині, обмовити себе або давати свідчення проти іншої особи.
2. Жодну затриману особу не можна піддавати насильству, загрозам або таким методам дізнання, що позбавляють його можливості приймати рішення або ясності мислення.

Збірка Принципів ООН

Кожна особа, обвинувачена у кримінальному злочині, має право вважатися невинною, поки винність її не буде доведена згідно з законом.

МПГПП, Стаття 14 (2)

Найчастіше до катувань та жорстокого поводження вдаються з метою вибити з людей „зізнання” або якусь інформацію. Презумпція невинності, тобто підозрюваний вважається невинним доти, доки його провина не буде встановлена судом відповідно до закону, є дуже важливим принципом верховенства права, якого включено у Статтю 14 МПГПП, також як і право не свідчити проти себе (що є складовою частиною права на мовчання).

В Статті 43 Кримінально-процесуального кодексу визначається, що підозрюваний має право відмовитися давати свідчення або відповідати на запитання до нього/неї. Проте на практиці дуже складно скористатися цим правом в Українському відділі міліції.

„Можете вбити його, але щоб явка з повинною була”.

Цитату, наведену вище, взято із свідчень Олексія Захаркіна, а він почув, як заступник начальника відділу міліції сказав це своїм співробітникам, які його били (Розділ 5.5). Факти, які стали відомі „Міжнародній Амністії”, свідчать про те, що отримання явки з повинною від підозрюваних відіграє центральну роль в роботі міліції. Стаття 96 Кримінально-процесуального кодексу торкається саме зізнання або явок із повинною, які визначаються як „особисте письмове чи усне повідомлення заявником органу дізнання, дізнавачу, слідчому, прокурору, судді або суду про злочин, вчинений чи підготовлюваний ним”. Проте в багатьох випадках стверджується, що явки з повинною були витягнуті з використанням жорстокого поводження або катування чи під загрозами.

Ігор Тимчук зараз відбуває довічне ув’язнення після засудження за Статтею 258 Кримінального кодексу за скоєння „терористичного” акту (Розділ 5.3). Слідчі, за повідомленнями, намагалися витягти з нього явку із повинною під тортурами, але не змогли цього зробити, тому що

²⁷ Американська асоціація юристів, Правнича ініціатива для країн Центральної та Східної Європи, *Індекс судової реформи для України*, травень 2002 року, стор. 19

²⁸ Доповідь ХПЗГ, стор. 26

після того, як його двічі підвішували „на лом” і били по різних частинах тіла протягом 10 годин, він вже не відчував рук і не зміг написати „явку з повинною”, яку мали надиктувати працівники міліції.

Під час усіх допитів необхідно належним чином скласти протокол, а використання аудіо або відеозапису є також дуже цінним запобіжним заходом. Спеціальний доповідач з питань застосування катувань заявив: „Усі допити мають бути запроотокольовані, а ще краще записані на аудіо або відео плівку, і в протокол необхідно включати дані щодо усіх присутніх під час допиту. З процесу судочинства необхідно виключати матеріали допитів, яки не мають протоколів”.²⁹ КЗК в своїй нещодавній доповіді рекомендував скласти кодекс поведінки при проведенні допитів.³⁰ Уряд у своїй відповіді заявив: „Працівники правоохоронних органів проводять вищезазначені допити у відповідності до Українського законодавства”.³¹

Міжнародні стандарти обумовлюють право на юридичну допомогу (Розділ 7.3.4). Щоб запобігти застосуванню жорстокого поводження та забезпечити практичне виконання Принципу 21 Зводу принципів (дивіться початок цього розділу), дуже важливо забезпечити присутність адвоката особи під час допиту. КЗК заявив: „Право осіб, що тримаються під вартою в міліції, на доступ до адвоката має включати...в принципі, їхнє право на присутність адвоката при допитуванні”.³² Ще одним важливим запобіжним заходом проти застосування жорстокого поводження при затриманні є забезпечення того, що за функції допитування та утримання відповідають різні органи. Спеціальний доповідач з питань запобігання катуванням заявив:

„Особи, яких було затримано на законних підставах, не повинні утримуватися у закладах, які контролюються органами дізнання або слідчими довше, ніж потрібно для отримання судової постанови про досудове затримання у відповідності з законом, що, у будь-якому випадку не має перевищувати період 48 годин”.³³

Затримані в Україні спочатку перебувають у відділах міліції, а потім їх переводять до ІТТ, де їх можуть тримати до 72 годин. Обидва заклади контролюються міліцією, і тільки після того, як затриманих переводять до СІЗО, вони опиняються під наглядом співробітників Департаменту з питань виконання покарань. Є свідчення, що випадки катування і жорстокого поводження в СІЗО трапляються рідше, і це дозволяє говорити про те, що передання ІТТ із відомства Міністерства внутрішніх справ у підпорядкування Департаменту з питань виконання покарань може допомогти у скороченні кількості випадків катувань і жорстокого поводження.

²⁹ А/56/156, параграф 39(f)

³⁰ Доповідь КЗК про візит у 2002 році, параграф 34

³¹ Відповідь уряду України на доповідь КЗК, стор. 13

³² 12 загальна доповідь, параграф 41, включена до Стандартів КЗК.

³³ А/50/44, параграф 68

7.3.7 Доступ до медичної допомоги

Принцип 24

Необхідно якнайшвидше після прибуття затриманої або позбавленої волі особи до місця утримання або ув'язнення запропонувати їй медичне обстеження, а потім надавати медичну допомогу по мірі необхідності. Медична допомога та лікування мають надаватися безкоштовно.

Звід Принципів ООН

24. Медичний персонал має проводити огляд кожного в'язня якнайшвидше після його доставки, а також пізніше, у міру потреби, з метою визначення будь-якого фізичного або психічного захворювання, та вживання необхідних заходів; забезпечення окремого утримання ув'язнених, що мають інфекційні та заразні хвороби; визначення фізичних або психічних вад, які можуть впливати на реабілітацію, а також визначення фізичної здатності кожного в'язня до праці.

Мінімальні стандартні правила поводження ООН

Мінімальні стандартні правила ООН стосовно поводження з ув'язненими та Звід принципів ООН про захист усіх осіб, підданих затриманню або позбавленню волі у будь-якій формі, визначають, що медичне освідчення затриманого необхідно проводити якнайшвидше після прибуття до місця утримання. Міжнародні правозахисні органи наголошують на важливості залучення медичного персоналу не тільки з метою надання допомоги будь-якому хворому затриманому, а й з метою запобігання жорстокому поводженню; і саме з цієї причини вони особливо відзначають, що медичне обстеження має виконуватися незалежним лікарем. Наприклад, КЗК підкреслює, що однією з основних заporук належного поводження є право на медичне обстеження, яке має запроваджувати лікар за власним вибором затриманого, і тому обстеження необхідно проводити із самого початку взяття під варту (див. Розділ 7.3).

Українське законодавство не ставить вимогою надання затриманим доступу до медичної допомоги у звичайних обставинах. Закон про міліцію вимагає, щоб працівники міліції надавали медичну допомогу, якщо необхідно. Згідно інструкції, працівники міліції мають запитувати затриманих після прибуття до ІТТ, чи мають вони будь-які проблеми із здоров'ям. Звичайно це робить черговий співробітник.

„Міжнародній Амністії” відомо багато випадків, коли затриманим в ІТТ не було запропоновано адекватної медичної допомоги. Беслана Кутарбу і Реваза Кішікашвілі тримали в Севастопольському ІТТ із серпня 2004 року. Їх звинуватили у дрібній крадіжці із зломом - злочині, у вчиненні якого вони буцімто зізналися. Адвокати висловили стурбованість тим, що зізнання були витягнуті з них під тортурами, коли побачили синці на обличчях. Жодному з них не було надано медичної допомоги; їм також обмежили побачення з родичами та адвокатами. Беслан Кутарба хворіє на Гепатит С та панкреатит, але не отримав ніякої медичної допомоги з приводу цих захворювань, і обох чоловіків тримають в ІТТ Севастополя вже 12 місяців, де вони все ще очікують суду.

Севастопольська правозахисна група отримала багато скарг від родичів затриманих, що перебувають у Севастопольському ІТТ, про відсутність адекватної медичної допомоги. В квітні 2005 року ця група отримала п'ять скарг від затриманих в ІТТ про ненадання доступу до медичної допомоги. У своїй відповіді начальник ІТТ визнав існування проблеми з відсутністю кваліфікованого медичного персоналу:

„Роль фельдшера виконує міліціонер з бригади супроводу, але він не має ніякої медичної підготовки і тому не може поставити діагноз або надати кваліфіковану допомогу”.³⁴

³⁴ Лист від генерал-майора В. А. Петухова, начальника управління внутрішніх справ Севастополя до Ольги Вілкової, директора Севастопольської правозахисної групи від 10 травня 2005 року.

8. Безкарність

Будь-який уряд, що намагається боротися із катуваннями та жорстоким поводженням, має забезпечувати, щоб особи, винні у порушенні прав людини, не залишалися безкарними. Існує багато чинників, які сприяють атмосфері безкарності, включаючи неадекватне законодавство, неспроможність проводити розслідування або провадити адекватне розслідування, неспроможність засудити обвинувачених, призначення непропорційно м'якого покарання та інші слабкі місця системи кримінального судочинства, що дає можливість посадовим особам втручатися у провадження правосуддя.

8.1 Заборона у законодавчому порядку

1. Кожна держава-учасниця забезпечує, щоб усі акти катування розглядалися згідно з її кримінальним законодавством. Це стосується намагання вдатися до катувань та до дій будь-якої особи, що являють собою співучасть у катуванні.
2. Кожна держава-учасниця встановлює відповідні покарання за такі злочини з урахуванням їх тяжкого характеру.

Конвенція проти катувань, Стаття 4

Відповідно до Статті 4 Конвенції проти катувань, кожна держава-учасниця має забезпечити, щоб усі акти катування та участь у таких актах розглядалися як злочини згідно з її кримінальним законодавством, і щоби ці злочини каралися відповідним покаранням з урахуванням їх тяжкого характеру.

В 2001 році до Українського кримінального кодексу було включено Статтю 127, яка забороняє застосування катувань. Ця стаття визначає катування як „умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою спонукати потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі” і запроваджує покарання позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років, а в особливо серйозних випадках – від п'яти до десяти років позбавлення волі”.³⁵

До січня 2005 року цей закон був неефективним інструментом у боротьбі з безкарністю, тому що в його тексті не визначалося, що до катувань можуть вдаватися державні посадові особи. Видається, що з цієї причини, його не застосовували в обвинуваченні працівників міліції та інших правоохоронних органів, які вдавалися до катувань та жорстокого поводження. Лише у січні 2005 року до цієї статті було внесено поправку, яка називає державних посадових осіб серед можливих порушників. Незважаючи на це, формулювання цієї статті не відповідає визначенню катування за Статтею 1 Конвенції проти катувань, тому що посилення на „насильницькі дії” не дає чіткого розуміння того, що до катувань можуть відноситися дії, які спричиняють не тільки фізичне, але й моральне страждання, а також тому, що її визначення мети та причин, з яких може бути заподіяно той чи інший акт катування, є більш вузьким, ніж визначення за Статтею 1 Конвенції проти катувань. Для того, щоб виконати свої зобов'язання згідно Статті 2 Конвенції проти катувань, тобто визнати усі акти катування як злочини у законодавчому порядку, Україна повинна забезпечити, щоб визначення катування в Кримінальному кодексі включало усі елементи катування, визначені в Статті 2 Конвенції проти катувань: „...будь яка дія, якою будь-якій особі навмисне спричиняється сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання,

³⁵ Катування, тобто умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою спонукати потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, в тому числі отримати від нього або іншої особи інформацію, свідчення або визнання, покарати за його дії, які він скоїв або у скоєнні яких підозрюється, або залякування його або інших осіб. – Кримінальний кодекс України, стаття 127

покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа, чи у вчиненні яких вона запідозрюється, а також залякати та примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого характеру, коли такий біль або страждання спричиняються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають в офіційній якості”.

У Кримінальному кодексі є ціла низка положень, згідно з якими можна у судовому порядку переслідувати працівників міліції або інших правоохоронних органів за жорстоке поводження. До цього часу, якщо працівники міліції притягалися до судової відповідальності за дії катування або жорстокого поводження, їх обвинувачували за Статтею 365 Кримінального кодексу („Перевищення влади або службових повноважень”), що передбачає покарання позбавленням волі від трьох до 10 років, залежно від тяжкості вчиненого злочину. Видається, що працівників міліції все ще звинувачують за „перевищення влади”, а не за вчинення катувань, навіть після того, як було внесено поправки до відповідної статті Кримінального кодексу. В квітні 2005 року працівник міліції в Донецьку був засуджений за Статтею 365 за „перевищення службових повноважень, що супроводжувалося насильством”, що карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років. Як повідомляється, міліціонер, про якого йдеться, затримав молоду жінку за підозрою у крадіжці, привіз її до місцевого відділу міліції, де її били і тримали понад 24 годин. В жінки була зламана рука, і вона потребувала госпіталізації для лікування пошкоджень.³⁶

„Міжнародна Амністія” занепокоєна тим, що відсутність офіційних статистичних даних стосовно кількості державних посадових осіб, обвинувачених або засуджених за вчинення актів катування або жорстокого поводження, погіршує стан справ із безкарністю, що склався в Україні. Той факт, що Стаття 365 охоплює широке коло злочинів, включаючи катування та жорстоке поводження, ускладнює збирання специфічної статистичної інформації про катування та жорстоке поводження. Також видається, що існує культура таємності стосовно посадових порушень в міліції. Ніна Карпачова, Уповноважений Верховної Ради із прав людини, поскаржилася на зустрічі з представниками „Міжнародної Амністії” в червні 2004 року, що Міністерство внутрішніх справ не надає їй інформації щодо обвинувачення, засудження та скарження стосовно своїх працівників. Редактор журналу „Права людини”, що публікується Харківською правозахисною групою, надіслав до Генерального Прокурора та обласних прокурорів запит стосовно інформації про обвинувачення, засудження та скарження щодо катувань та жорстокого поводження з боку працівників правоохоронних органів. Генеральний Прокурор зовсім не відповів, а обласні прокурори відмовилися давати таку інформацію, стверджуючи, що вона є конфіденційною, і посилаючись на Закон про інформацію.³⁷

За відсутністю офіційних статистичних даних, правозахисні групи можуть лише спиратися на дані із повідомлень в пресі, а, на думку Харківської правозахисної групи, випадків обвинувачення або засудження працівників міліції за катування або жорстоке поводження було дуже мало навіть за Статтею 356.

8.2 Перешкоди при поданні скарг

Комітет ООН з прав людини у Загальному коментарі 20 до Статті 7 МПГПП стверджує, що: „Право подавати скарги проти жорстокого поводження, забороненого за Статтею 7, має бути визнаним в національному законодавстві. Компетентні органи мають проводити належне та неупереджене розслідування скарг, щоб зробити цей засіб ефективним”. Але в Україні є проблеми в системі кримінального правосуддя, що ускладнює подання скарг потерпілими, вчасне, незалежне і безсторонне розслідування цих скарг та притягнення винних до дисциплінарної або судової відповідальності.

Дослідження з питань катувань та жорстокого поводження Харківського Інституту соціальних досліджень показало, що небажання потерпілих скаржитися на службові порушення з

36 Інтернет-видання pro UA, 25 квітня 2005 року, “Донецьк: за ґратами – черговий офіцер міліції.”

37 Українська Гельсінська спілка з прав людини, Права людини в Україні – 2004 рік: Доповідь правозахисних організацій, Харків, Фоліо, 2005 рік, стор. 20 - 21

боку працівників міліції, є однією з причин того, що статистичні дані стосовно катувань та жорстокого поводження є неадекватними, і не набувають належного розголосу.³⁸ Багато потерпілих, що звернулися до „Міжнародної Амністії”, казали, що вважають пустою тратою часу скаржитися українським органам влади, тому що їх шанси отримати задовільний результат є малими. Навіть найнаполегливіші з них зіткнулися із величезними перешкодами.

Михайло Коваль (Розділ 5.1) виявив неабияку наполегливість та мужність, намагаючись добитися покарання тих, хто катував його та його сина. Михайло Коваль та його син Дмитро Брик 31 серпня 2001 року подали прокурору міста Чернігів заяви про жорстоке поводження та катування, завдані йому, його синові та дружині працівниками Чернігівського міського відділу 14 серпня 2001 року (Розділ 5.1). 20 вересня 2001 року прокурор міста Чернігова повідомив Михайлу Ковалю, що було проведено розслідування, і трьох міліціонерів було звільнено, але, згідно з інформацією Михайла Ковалю, вони продовжували працювати. 9 листопада 2001 року Михайло Коваль отримав інформацію стосовно порушення кримінальної справи проти одного з міліціонерів, який, за повідомленнями, був головою банди; повідомлялося, що він був засуджений за Статтею 166 старого Кримінального кодексу – „перевищення влади або службових повноважень”. 29 листопада 2001 року працівник міліції, про якого йдеться, загрожував Михайлу Ковалю у присутності свідка на вулиці Чернігова: він сказав, що і він сам і його родина постраждають, якщо він наполягатиме на переслідуванні. 24 березня 2002 року Михайло Коваль звернувся до прокурора із запитом стосовно того, чому цю справу ще не було передано до суду. 26 березня 2002 року Михайло Коваль був побитий незнайомою людиною на Чернігівському ринку, але він має підозру, що цей напад був пов’язаний із його намаганням добитися засудження трьох працівників міліції. 19 серпня 2002 року йому повідомили, що розслідування триває. 2 жовтня 2003 року Михайлу Ковалю повідомили, що справу було закрито. Суд також відхилив апеляцію, але 12 січня 2004 Чернігівський районний прокурор повідомив йому, що справу було закрито передчасно і що її буде знову порушено. В листопаді 2004 року обвинувачення проти цього співробітника міліції були зняті. Михайло Коваль знов оскаржив закриття цієї справи в січні 2005 року, а в квітні 2005 року, після того, як „Міжнародна Амністія” підняла це питання у листі до Міністра внутрішніх справ, до нього завітали працівники з Управління боротьби із організованою злочинністю, які сказали йому, що причетних працівників міліції буде звільнено. Він також отримав листа із рекомендацією звернутися до прокурора стосовно викраденого перфоратора. Проте, все ще немає інформації стосовно того, що причетних міліціонерів було притягнуто до відповідальності за вчинені злочини.

Коли Олексій Захаркін, за повідомленнями, зазнав катувань з боку працівників міліції в Івано-Франківську, його мати негайно подала скаргу до прокурора в травні 2003 року, але 21 червня їй повідомили, що кримінальну справу порушено не буде, проте копії документу із викладенням причин їй не надіслали. Тоді вона подала апеляцію до Генерального прокурора та обласного прокурора, і нарешті справу було порушено прокуратурою в листопаді 2003 року. Перше судове слухання відбулося в квітні 2004 року. В результаті розслідування двом працівникам міліції було висунуто обвинувачення за різними статтями, включаючи Статтю 365 - за перевищення службових повноважень, зловживання службовим становищем та незаконне затримання. Проте, іншим п’ятьом міліціонерам, яких назвав Олексій Захаркін, не було пред’явлено обвинувачення, і справу проти них було відхилено судом.

³⁸ Дослідження Харківського Інституту соціальних досліджень, Остаточна доповідь, стор. 3

8.3 Незалежне розслідування

Щоб судове переслідування було ефективним, необхідно запровадити ретельне та незалежне розслідування усіх випадків катування та жорстокого поводження. В статті 12 Конвенції проти катувань стверджується, що:

„Кожна держава-учасниця забезпечує, щоб її компетентні органи проводили швидко і неупереджене розслідування, коли є достатні підстави вважати, що катування було застосоване на будь-якій території, що перебуває під її юрисдикцією”.

В Статті 13 далі йдеться про те, що кожна особа, яка стверджує, що її піддавали катуванням, має право на подання скарги компетентним органам та „на швидкий неупереджений розгляд” цієї скарги.

Згідно зі Статтею 112 Кримінально-процесуального Кодексу, у справах про злочини, вчинені службовими особами, такими як працівники міліції, слідство провадиться слідчими прокуратури. У справах про будь-який злочин, передбачений Статтею 356 (перевищення влади), яка у минулому застосовувалася для переслідування працівників міліції, що вдавалися до катувань або жорстокого поводження, слідство провадиться прокуратурою. Прокуратура відповідає за винесення рішення про порушення справи проти службової особи та здійснює контроль за розслідуванням, а також є органом, що відповідає за розслідування та обвинувачення у звичайних кримінальних справах. Спеціальний доповідач ООН з питань запобігання катувань привернув увагу до „конфлікту інтересів, що виникає у ситуації, коли одні й ті самі установи відповідають як за розслідування й обвинувачення у випадках звичайних правопорушень, так і у випадках порушення закону працівниками тих установ”. Доповідач далі зазначив, що: „Незалежні організації мають суттєве значення у розслідуванні та обвинуваченні за злочини, вчинені тими, хто відповідає за правопорядок”.³⁹ Відсутність незалежного слідчого органу в Україні означає, що справи проти працівників правоохоронних органів розслідуються неадекватно, часто зволікаються, гальмуються, а іноді й зовсім не порушуються.

Коли Геннадій та Валерій Владимирови подали скаргу до Залізничного районного суду в Криму щодо свавільного затримання та жорстокого поводження з боку працівників міліції Сімферопольського райвідділу Міністерства внутрішніх справ, суд не прийняв їхньої скарги (Розділ 5.2). Вони також подали заяви до прокуратури та Міністерства внутрішніх справ Автономної республіки Крим, але прокуратура відмовила у порушенні кримінальної справи, а з Міністерства внутрішніх справ відповіли, що порушення не мало місця. Обидва чоловіки знов оскаржили ці рішення, і знов безрезультатно. Тетяна Дорошенко та Тетяна Воробйова, з якими жорстоко поводилися під час того ж самого розслідування, подали скаргу до прокуратури Сімферопольської області, але знов не було вжито ніяких заходів. Юрій Барсюк також подав скаргу до прокурора, і нічого не було зроблено. Тільки після того, як „Міжнародна Амністія” поставила це питання у листі до Міністра юстиції, розслідування було проведено. З Києва надіслали слідчу комісію, і Геннадій та Валерій Владимирови отримали компенсацію по 1000 гривень кожний (200 доларів США). Інші потерпілі, як видається, не отримали компенсації, і, за інформацією „Міжнародної Амністії”, не було висунуто обвинувачень проти жодного працівника міліції.

Прокуратура потенційно могла б виконувати ключову роль у запобіганні катуванням та жорстокому поводженню. Проте, майже в усіх справах, доведених до відомої „Міжнародної” Амністії, прокурори не вживали ніяких дій у зв'язку з повідомленнями про катування та жорстоке поводження. Фактично, деякі адвокати, з якими розмовляли представники „Міжнародної Амністії”, вважають, що прокурори є частиною проблеми, а не її вирішенням.

„Прокурор – це не професія, а бізнес”, - сказав один адвокат в Сімферополі.

Також як і працівники міліції, прокурори мають низьку заробітну плату, і тому серед них, за повідомленнями, поширена корупція. Наприклад, адвокати із Сімферополя, повідомили

³⁹ Доповідь до сесії 2001 Комісії ООН з прав людини E/CN.4/2001/66, параграф 1310

представникам „Міжнародної Амністії”, що звичайно представники загального населення сплачують суму від 500 до 2000, а то й до 3000 доларів США, за зняття обвинувачення, залежно від характеру злочину.

Відповідно до Статті 234 Кримінально-процесуального кодексу, скарги щодо катувань та жорстокого поводження з боку міліції можна подавати не тільки в прокуратуру, а й в суд. Після того, як було подано скаргу на службове порушення з боку працівників міліції, рішення прокурора про зупинення розслідування можна оскаржити в суді. В березні 2005 року Михайло Коваль добився, щоб рішення прокуратури про припинення розслідування у його справі було скасовано місцевим судом Чернігова.

8.4 Документування катувань і жорстокого поводження

Ефективність розслідування випадків катування залежить від наявності адекватної документації, яка дає можливість обвинуваченню здобувати докази щодо застосування катувань та жорстокого поводження, а також притягти порушників до відповідальності за свої дії.

Держави мають забезпечувати, щоб скарги та повідомлення про катування та жорстоке поводження розслідувалися вчасно і ефективно. Розслідування необхідно проводити навіть за відсутності скарги, якщо є інші ознаки того, що мало місце катування або жорстоке поводження. Органи дізнання, які мають бути незалежними від підозрюваних правопорушників та організацій, в яких вони служать, мають бути компетентним та безсторонніми. Вони повинні мати доступ до незалежних медичних та інших експертів, або повноваження залучати їх до розслідування. Методи таких розслідувань повинні відповідати найвищим професійним стандартам, а результати мають бути оприлюднені.

Прийняті ООН Принципи ефективного розслідування та документування катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, Принцип 2

Прийняті ООН Принципи ефективного розслідування та документування катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, рекомендують державам забезпечити вчасне та ефективне розслідування скарг та заяв про катування, а також незалежність і безсторонність слідчих, які повинні мати доступ до безсторонніх медичних експертів.

Стамбульській Протокол - керівництво, яке було опубліковано ООН в 1999 році⁴⁰, вміщує докладні директиви щодо ефективного втілення цих принципів на практиці. У Стамбульському протоколі обумовлено, що слідчі мають бути незалежними від підозрюваних порушників та від організацій, в яких вони працюють, а також повинні бути компетентними та безсторонніми. Далі в Протоколі йдеться про те, що „вони повинні мати доступ до незалежних медичних або інших експертів або повноваження залучати їх до розслідування. Методи виконання цих розслідувань повинні відповідати найвищим професійним стандартам, а їх результати повинні бути оприлюднені”.

⁴¹

Починаючи з 2000 року, судово-медичну експертизу в Україні можуть здійснювати тільки державні установи, які визначаються як науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства

40 Можна ознайомитися на вебсайті правозахисного органу ООН

<http://www.ohchr.org/english/about/publications/docs/8rev1.pdf> (англійською мовою) та http://www.ohchr.org/english/about/publications/docs/8rev1_ru.pdf (російською мовою).

⁴¹ Стамбульський протокол, стор. 17

Міжнародна Амністія – Вересень 2005 року

юстиції, науково-дослідні установи Міністерства охорони здоров'я та експертні служби Міністерства внутрішніх справ, Міністерства оборони, Служби безпеки та Державної прикордонної служби.⁴² Для того щоб отримати доступ до такої експертизи, потерпілий або його родичі чи адвокат мають звернутися до прокурора. Нерідко трапляються надмірні зволікання, а до обстеження може пройти декілька місяців або навіть років.

На практиці іноді буває дуже складно добитися необхідного обстеження, і потерпілі від катування або жорстокого поводження мають виявляти наполегливість та впевненість у своїй правоті, щоб відстоювати свої права. Коли 16-річний Максим Калінін зазнав насильницьких дій з боку працівників міліції в червні 2005 року в Керчі, його батьки мали твердий намір добитися правосуддя; вони змогли обійти усі перешкоди, що їх чинили органи влади (Розділ 5.4). Вони негайно сповістили прокурора Керчі та прокурора Криму про випадок жорстокого поводження. З першою проблемою вони зіткнулися в місцевій лікарні, куди Максима Калініна привезли наступного ранку після побиття в міліції. Коли лікарі дізналися, що Максим Калінін отримав пошкодження в результаті побиття працівниками міліції, вони відмовилися надати йому допомогу, стверджуючи що він не має тяжких пошкоджень і може видужувати вдома. І тільки після того, як його батьки пригрозили, що відвезуть його до районної лікарні і будуть скаржитися на лікарів, які відмовилися надати йому медичну допомогу, його прийняли до лікарні. Насправді, в нього була тяжка травма голови, і він залишався в лікарні до 21 червня. Коли його батьки 7 червня звернулися до прокурора Керчі із проханням провести судову експертизу, їм відмовили без зазначення причини. Тільки після того, як вони запитали ім'я посадовця, що відмовив їм, та пригрозили, що будуть скаржитися в обласну прокуратуру, їм було надано дозвіл на консультацію із судовим експертом. Коли вони нарешті зустрілися із експертом, він відмовився провести негайне обстеження Максима Калініна і сказав, що проведе обстеження після закінчення лікування, незважаючи на ризик того, що до того часу може не залишитися слідів пошкоджень. Тільки після того, як батьки пригрозили, що будуть скаржитися в районний департамент судової експертизи, експерт погодився провести обстеження 9 червня. 17 червня було порушено кримінальну справу проти двох працівників міліції, яких звинувачують за Статтею 365 Кримінального кодексу.

⁴² Доповідь ХПЗГ

9. Висновки та рекомендації

Катування та жорстоке поводження із затриманими в міліції є поширеним явищем в Україні, але ця проблема не знайшла адекватного відображення в документації і не набула належного розголосу. Випадки, які привернули до себе увагу „Міжнародної Амністії”, свідчать про те, що катування можуть бути спрямовані проти підозрюваних, свідків та інших осіб, будь-яким чином причетних до міліцейського розслідування, а іноді навіть й зовсім непричетних людей. Працівники правоохоронних органів за звичай вимагають визнання та свідчення із затриманих із застосуванням сили, а іноді вдаються до катувань. Кримінально-процесуальний кодекс не надає адекватного захисту затриманим, а у деяких випадках працівники міліції порушують закон. „Міжнародна Амністія” занепокоєна тим фактом, що зневажання принципу презумпції невинності є поширеним явищем серед працівників міліції в Україні. Працівники міліції не мають адекватної підготовки або обладнання, необхідного для збирання доказів та встановлення фактів у справі, і тому надто покладаються на отримання зізнання при розкритті злочинів.

Коли має місце катування та жорстоке поводження з боку працівників міліції, ці справи рідко доводяться до кінця, і потерпілі рідко отримують компенсацію. Це означає, що в Україні має місце безкарність за вчинення катувань та жорстоке поводження. Навіть коли розслідування проводяться, вони не відповідають міжнародним стандартам щодо вчасності, ретельності, незалежності та безсторонності. Через неадекватність розслідувань кількість обвинувачень працівників правоохоронних органів є дуже низькою, а вирoki - мінімальними, що не відповідає тяжкості злочину. Значна кількість потерпілих не подає скарг, тому що вони побоюються наслідків скарження, не довіряють процедурі скарження або не усвідомлюють, що їхні права було порушено. Наполегливі та небоязливі особи, які намагаються знайти справедливість, можуть опинитися у ситуації, коли їх знову залякують та піддають насильству, щоб змусити відмовитися від своїх скарг. Деякі потерпілі добивалися правосуддя упродовж декілька років, і досі чекають.

З метою вирішення найбільш гострих проблем, висвітлених у цій доповіді, „Міжнародна Амністія” пропонує Українському уряду такі 20 рекомендацій:

Абсолютна заборона катувань та жорстокого поводження

- Уряд має засудити катування та жорстоке поводження і вдатися до рішучих дій, щоб показати працівникам міліції, що катування та жорстоке поводження є неприпустимі;
- Керівні працівники Міністерства внутрішніх справ повинні ясно дати зрозуміти своїм підлеглим, що катування та жорстоке поводження із людьми, позбавленими волі, або загроза застосування такого поводження, є абсолютно заборонені, а якщо будь-хто скоїть такі дії, то він(а) буде підлягати суворому покаранню;
- Прокурори та судді повинні використовувати свої законні повноваження, щоб проводити розслідування усіх випадків, про які надходять заяви від осіб, які стверджують, що зазнали катувань та жорстокого поводження, якщо є достатні підстави вважати, що дія катування та жорстокого поводження мала місце;

Запобіжні заходи проти катувань та жорстокого поводження під час перебування під вартою в міліції

- Усім особам, позбавленим волі, із самого початку утримання необхідно повідомляти їхні права на адвоката, лікаря та на сповіщення родичів, а також гарантувати усім затриманим вчасний та регулярний доступ до адвокатів (включаючи право на приватну зустріч із адвокатом) та лікарів (включаючи лікаря за власним вибором);
- У момент взяття під варту усім затриманим необхідно повідомляти, які звинувачення проти них висувуються, або які є підстави для арешту;
- Необхідно розмістити інформацію про процедури скарження на видному місці в усіх відділах міліції, а також роз'яснити затриманим їхнє право на подання скарг проти катування та жорстокого поводження в міліції;
- Необхідно забезпечити, щоб у відділах міліції та установах досудового ув'язнення склалися докладні протоколи щодо кожної окремої справи. Працівники, що проводять допитування, не можуть також відповідати за утримання під вартою;
- Забезпечити, щоб за утримання під вартою і за проведення допитів відповідали різні працівники;
- Адвокат завжди має бути присутнім під час допиту в міліції, якщо затриманий не відмовився від свого права на адвоката, а протоколи усіх допитів повинні складатися ретельно, й, бажано, із використанням аудіо/відеоапаратури;
- Забезпечити, щоб усі особи, позбавлені волі, трималися в умовах, які відповідають міжнародним стандартам, а також щоб повністю виконувалися рекомендації Європейського Комітету з питань запобігання катуванням та нелюдському, жорстокому або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню стосовно умов досудового затримання;
- Зменшити переповненість місць утримання шляхом забезпечення того, що судді усвідомлюють можливість звільнення під заставу, а також встановити та роз'яснити процедури, які нададуть можливість суддям застосовувати запобіжні заходи, не пов'язані із перебуванням під вартою.

Ефективна підготовка і навчання

- Забезпечити, щоб права людини обов'язково вивчалися як протягом основного, так і подальшого навчання усіх працівників міліції;
- Необхідно надати інструкції працівникам міліції щодо того, що відмова виконувати накази про застосування катувань та інших видів жорстокого поводження є не тільки їхнім правом, а й обов'язком;
- Необхідно забезпечити, щоб працівники міліції мали технічні ресурси та професійні навички, необхідні для виконання їхніх обов'язків;

Запобігання безкарності

- Необхідно внести поправки до Статті 127 Кримінального кодексу України, щоб вона точно відображала усі елементи визначення катування, викладені в Статті 1 Конвенції проти катувань;
- Забезпечити, щоб усі повідомлення про катування та жорстоке поводження з боку міліції розслідувалися вчасно, ретельно і безсторонньо, включаючи опитування потерпілих і будь-яких свідків. Український уряд має вивчити можливість заснування незалежного агентства, яке б мало усі необхідні ресурси для провадження розслідування усіх заяв про порушення прав людини працівниками правоохоронних органів, включаючи міліцію;
- Будь-який працівник міліції або правоохоронних органів, якщо є підстави підозрювати його у застосуванні катувань та жорстокого поводження, має бути притягнутий до судової відповідальності; якщо він буде визнаний винним, то вирок має відповідати тяжкості вчиненого злочину;
- Потерпілі та їх родичі повинні отримувати відшкодування, включаючи справедливу та адекватну компенсацію, а у відповідних випадках, якщо можливо, - повну реабілітацію;
- Необхідно регулярно оприлюднювати статистичні дані щодо кількості скарг стосовно катувань та жорстокого поводження, а також результати відповідних дій, з метою виявлення характеру порушень та вживання необхідних виправних заходів;

Механізм незалежного моніторингу

- Україна має ратифікувати Факультативний протокол до Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання та заснувати на національному рівні незалежний орган з метою запровадження моніторингу місць затримання. Ці органи мають бути відкритим для участі неурядових організацій.

Додаток

Індекс МА: АСТ 40/001/2005 – „Міжнародна Амністія”, 22 квітня 2005 року

Програма „Міжнародної Амністії” з 12 пунктів щодо запобігання каткуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поводження та покарання з боку представників державної влади

Каткування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність види поводження та покарання (інші види жорстокого поводження) є порушенням прав людини, що засуджується міжнародною спільнотою як злочин проти людської гідності, і міжнародне право забороняє їх застосування за будь-яких обставин. Проте, вони мають місце щоденно і у різних куточках земної кулі. Потрібно вжити негайних кроків, щоб боротися з такими знущаннями, де б вони не відбувалися, з метою повного викорінення. „Міжнародна Амністія” закликає усі уряди до реалізації програми з 12 пунктів, наведеної далі, і пропонує усім зацікавленим особам та організаціям прослідкувати за їх виконанням. „Міжнародна Амністія” вважає, що вживання цих заходів свідчить про його готовність покласти кінець каткуванням та іншому жорсткому поводженню у своїй країні, та сприяти ліквідації їх у всьому світі.

1. Засудити каткування та інші види жорстокого поводження

Органи влади кожної держави на найвищому рівні повинні продемонструвати неприйняття катувань та інших видів жорстокого поводження. Вони мають беззаперечно засуджувати цю практику кожного разу, коли такі випадки мають місце. Вони повинні дати неоднозначно зрозуміти усім співробітникам правоохоронних органів, збройних сил та органів безпеки, що каткування та інші види жорстокого поводження є неприпустимі.

2. Забезпечити доступ до ув'язнених

Нерідко каткування та погане поводження має місце в тому разі, коли ув'язнені позбавленні зв'язку із зовнішнім світом і, відповідно, не мають можливості зв'язатися з ким-небудь, хто б міг допомогти їм та дізнатися про те, що з ними відбувається. Необхідно покласти кінець практиці утримання під вартою без права зв'язку із зовнішнім світом. Уряди мають зробити все необхідне, щоби усі ув'язнені доставлялися до незалежного судового органу відразу після взяття під варту. Ув'язнені повинні мати можливість побачитися із родичами, проконсультуватися із адвокатом та отримати медичну допомогу як відразу після затримання, так і пізніше – на регулярній основі.

3. Покласти кінець таємному триманню під вартою

У деяких країнах людей катують або піддають жорсткому поводженню у секретних місцях утримання під вартою, нерідко, після того, як влаштували „зникнення” людини. Органи влади повинні прослідкувати, щоб ув'язнених тримали тільки в офіційних місцях утримання під вартою. Крім того, влада має надавати їм можливість негайно сповіщати родичів, адвокатів, судові органи та інші зацікавлені сторони, такі як Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ), про їх арешт і місце знаходження. Родичі або адвокати повинні мати можливість у будь-який момент часу звернутися до ефективних засобів судового захисту, щоб негайно отримати інформацію про місце знаходження ув'язненого, а також вжити заходів щодо забезпечення його безпеки.

4. Запроваджувати гарантії захисту під час затримання та допитування

Усім затриманим необхідно негайно повідомляти їх права. Серед них – право подавати скарги про погане поводження та право на негайний розгляд їхньої справи у суді щодо законності затримання. Судді мають розслідувати будь-які докази катувань або інших видів жорстокого поводження, та приймати постанову про звільнення заарештованого у разі незаконного затримання. Під час допиту має бути присутнім адвокат. Уряди мають забезпечити, щоб умови утримання відповідали міжнародним стандартам поводження з ув'язненими, а також брати до уваги інтереси представників особливо уразливих груп. Функції утримання під вартою та дізнання мають виконуватися різними органами. В усіх місцях утримання під вартою необхідно регулярно проводити незалежні перевірки без будь-яких обмежень та попереднього повідомлення.

5. Заборонити у законодавчому порядку катування та інші види жорстокого поводження

Уряди повинні прийняти закони про заборону та запобігання катуванням та іншим видам жорстокого поводження та включити до них основні елементи Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (Конвенція проти катувань), а також інші відповідні міжнародні стандарти. Усі види тілесних покарань, які виносяться в кримінальному або адміністративному порядку, повинні бути скасовані. Ні за яких умов не можна припиняти дію заборони на застосування катувань та інших видів жорстокого поводження, а також основних запобіжних заходів, в тому числі під час воєнного становища або у інших надзвичайних обставинах.

6. Проводити розслідування

Негайне, безсторонне та ефективне розслідування усіх скарг та заяв щодо застосування катувань або інших видів жорстокого поводження повинно проводитися органом, незалежним від підозрюваних у скоєнні злочину. Рамки, методи та результати таких розслідувань підлягають оголошенню. Посадових осіб, підозрюваних у вчиненні катувань та інших видів жорстокого поводження, необхідно усунути від виконання службових обов'язків під час проведення розслідування. Необхідно надати захист від залякування та помсти скаржникам, свідками та іншим особам, які знаходяться під загрозою.

7. Судове переслідування

Необхідно притягувати до судової відповідальності осіб, винних у вчиненні катувань та жорстокого поводження. Цей принцип має застосовуватись завжди, незалежно від того, де знаходяться підозрювані у скоєнні цих злочинів, їх громадянства або посади, місця скоєння злочину, громадянства потерпілих, або строку давності злочинів. Уряди мають здійснювати універсальну юрисдикцію відносно підозрюваних у вчиненні цих злочинів, екстрадувати їх або передавати у розпорядження міжнародних кримінальних судів, а також брати участь у таких кримінальних процесах. Судовий розгляд має бути справедливим. Приказ вищої за рангом посадової особи ні в якому разі не може вважатися виправданням катувань або жорстокого поводження.

8. Не використовувати інформацію, отриману під тортурами або в результаті жорстокого поводження

Уряди мають вжити заходів, щоб заяви та інші докази, отримані під тортурами або в результаті жорстокого поводження, не використовувалися б у ніяких судових процедурах, за виключенням тих, що стосуються осіб, звинувачених по фактам застосування катування та жорстокого поводження.

9. Забезпечити ефективну підготовку співробітників

Під час підготовки співробітників пенітенціарної системи, органів дізнання або медичного персоналу для цієї галузі необхідно довести до відома усіх учнів, що каткування та жорстоке поводження є кримінальним злочином. Службовці мають усвідомлювати, що відмова виконувати прикази про застосування катувань або інших видів жорстокого поводження є не тільки їх правом, але й обов'язком.

10. Надавати відшкодування потерпілим

Потерпілі від катувань та жорстокого поводження, а також особи, що знаходяться на їх утриманні, мають право своєчасно отримувати компенсацію від держави, включаючи відновлення правового стану, справедливу та адекватну фінансову компенсацію, а також необхідну медичну допомогу та реабілітацію.

11. Ратифікувати міжнародні угоди

Усі уряди мають безумовно ратифікувати міжнародні угоди, які гарантують захист від катування та жорстокого поводження, включаючи Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права та перший Факультативний протокол до нього; Конвенцію ООН проти катувань із супутніми деклараціями, що надають право подавати скарги на індивідуальному та міждержавному рівні, та Факультативний протокол до неї. Уряди мають виконувати рекомендації міжнародних органів та експертів стосовно запобігання катуванням та іншим видам жорстокого поводження.

12. Нести міжнародну відповідальність

Уряди мають застосовувати усі можливі засоби, щоби виступати на захист потерпілих перед органами влади тих країн, з яких надходять повідомлення про катування та жорстоке поводження. Вони мають слідкувати за тим, щоб підготовка військових, поліції та інших співробітників правоохоронних органів та ввезення обладнання в рамках співробітництва між країнами, не сприяли застосуванню катувань та інших видів жорстокого поводження..

У наведеній вище програмі, що складається з 12 пунктів, викладено заходи для запобігання катуванням та іншим видам жорстокого поводження з людьми, що перебувають під вартою, або з якоїсь іншої причини опинилися в руках представників державних органів. Програма вперше була прийнята „Міжнародною Амністією” в 1984 році, перероблена в жовтні 2000 року, а потім знов – в квітні 2005 року. „Міжнародна Амністія” слідкує за виконанням урядами міжнародних зобов'язань щодо запобігання катуванням та іншим видам жорстокого поводження та покарання винних, незважаючи не те, чи були ці злочини вчинені представниками держави або приватними особами. „Міжнародна Амністія” також виступає проти застосування катувань та інших видів жорстокого поводження членами озброєних політичних формувань.